

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет суспільних наук

назва факультету

Кафедра теорії права та прав людини

(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка

до дипломного проекту (магістерської роботи)

магістр

(освітній ступінь)

на тему «Правове регулювання електронних довірчих послуг в Україні»

Виконала:

студентка II курсу, групи СПЛ18/М
спеціальності 081 «Право»

(шифр і назва спеціальності)

Нагорна Н.О.

(прізвище та ініціали)

Керівник: Галецька Н.Б.

(прізвище та ініціали)

Рецензент: Радейко Р.І.

(прізвище та ініціали)

Львів – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
I. ІСТОРІЯ ТА ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ.....	7
1.1. Історичний розвиток правового регулювання електронних довірчих послуг.....	7
1.2. Поняття електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації.....	16
1.3. Проміжні висновки.....	27
II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	30
2.1. Загальні положення щодо електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації.....	30
2.2. Правове регулювання різновидів електронних довірчих послуг.....	53
2.3. Транскордонність електронних довірчих послуг.....	62
2.4. Проміжні висновки.....	70
III. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ДОВІРЧІ ПОСЛУГИ.....	71
3.1. Дотримання прав людини в контексті застосування електронних довірчих послуг.....	71
3.2. Проміжні висновки.....	81
ВИСНОВКИ.....	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Концепцію використання електронних довірчих послуг вже не можна назвати новою, однак вона і досі потребує трансформацій та удосконалення. В Україні лише зараз відбувається її поступове сприйняття як на законодавчому рівні, так і серед потенційних користувачів. Цьому посприяла світова тенденція зміни підходу до традиційного документообігу та наше бажання наблизитися до Європейського Союзу та його стандартів.

Для кращого розуміння суті електронних довірчих послуг варто дослідити витоки та еволюцію даного поняття, зрозуміти причини та переваги переходу до цифрової економіки, спробувати передбачити зміни, до яких в найближчому майбутньому може призвести масове використання електронних довірчих послуг. Такий підхід допоможе скористатися перевагами нового для переважної більшості українців процесу переходу на електронний документообіг та уникнути можливих ускладнень, як, наприклад, загрози порушення прав людини.

Мета. Враховуючи законодавчі нововведення щодо правового регулювання електронних довірчих послуг в Україні та євроінтеграційний напрям нашої держави, доречним буде провести аналіз даного правового регулювання, порівнюючи його з європейським. Ціллю аналізу є встановлення відповідності українського правового регулювання електронних довірчих послуг міжнародним стандартам та визначення напрямів удосконалення регулювання в Україні.

Завдання. Аналіз правового регулювання електронних довірчих послуг в Україні необхідно розпочати з дослідження історії розвитку даного регулювання. Важливо також розібрати поняття електронних довірчих послуг, виділити його складові. Ще одним завданням є визначення принципів, на яких ґрунтується дане правове регулювання. Також потрібно дослідити стан впровадження електронних довірчих послуг у різні сфери суспільних відносин, визначити вектори руху

України задля забезпечення ефективного функціонування електронних довірчих послуг.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі надання електронних довірчих послуг. Предметом дослідження є система нормативно-правових актів України та нормативна база Європейського Союзу, що регулює електронні довірчі послуги, практика їх застосування, наукові праці, що стосуються теми дослідження, статистичні та інші фактичні дані.

Методологія дослідження. Під час написання магістерської роботи були застосовані наступні методи дослідження:

- історичний – задля визначення історії становлення правового регулювання електронних довірчих послуг;
- порівняльно-правовий – задля зіставлення норм національного законодавства та міжнародно-правових актів у сфері електронних довірчих послуг;
- системний – задля розгляду технології електронних довірчих послуг як сукупності елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним і з середовищем, володіють власною структурою і організацією та утворюють певну цілісність, єдність у вигляді динамічної відкритої системи;
- Логічний - задля відображення історичного процесу розвитку технології електронних довірчих послуг та технологій, що передували їй, в абстрактній і теоретичній послідовній формі, зокрема, шляхом аналізу і синтезу, узагальнення, використання аналогій, моделювання.

Джерела. Робота ґрунтується на науково-теоретичній та нормативній базі дослідження. Науково-теоретичну основу роботи складають праці таких українських науковців як Костенко О., Білоцерківець Н., Потій. О., Яворська О.,

Голіна О., Миськевич Т. та закордонних науковців як Мюррей Е., Кулейла М. та інших. Нормативною базою дослідження є національне законодавство України, зокрема Закон України “Про електронні довірчі послуги”, Закон України “Про електронну комерцію”, Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” та інші, а також міжнародно-правові акти, зокрема Регламент (ЄС) №910/2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних танзакцій в межах внутрішнього ринку.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, дев’яти підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг основного тексту роботи становить 88 сторінок, список використаних джерел (92 назви) розміщений на 10 сторінках.

I. ІСТОРІЯ ТА ПОНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ ТА ЕЛЕКТРОННОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

1.1. Історичний розвиток правового регулювання електронних довірчих послуг

В останні десятиліття значного поширення набули такі інформаційні процеси як обмін електронними послугами, розвиток електронної комерції, систем електронної соціальних послуг, медицини, банківської справи та інші. Це спричинено інтеграцією інформаційних технологій у суспільне життя та тенденцією глобалізації економічних процесів¹. “Значущим фактором сьогодення є задоволення інтересів і потреб в інформації громадян та державних інституцій, які забезпечуються сучасними цифровими технологіями через надання різноманітних електронних довірчих послуг (...)”². Прогрес глобального інформаційного суспільства, спричинений модернізацією технологічних процесів, викликає поступове перетворення майже усіх сфер життя. Швидкий розвиток інформаційних систем все більше підштовхує суспільні відносини до переходу в цифрову площину. Ми є свідками формування глобальної мережі економічних та соціальних відносин, що засновуються на можливості користування Інтернетом³. Активний розвиток Інтернет-мережі та тенденція зростання споживання послуг призводять до функціонування економіки нового зразка. Більшість світових компаній, окрім традиційного офлайн-бізнесу, працюють також і у форматі електронної комерції⁴.

“Загалом розвиток цифрового середовища дуже динамічний. Спочатку формуються та розвиваються різні форми взаємодії у ньому між різними

---

¹ Костенко О. *Електронний підпис та електронні довірчі послуги в законодавстві Сполучених Штатів Америки* // Інформація і право. №3(26)/2018. с.76

² Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання сертифікатів електронних довірчих підписів та електронних довірчих послуг у міжнародному законодавстві* // Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 4, том 2.2018. с.13

³ Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС* // Громадська думка про правотворення. Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. №20-21 (164-165). Грудень 2018

⁴ Голіна О. *До питання про поняття довірчих електронних послуг та їх договірне забезпечення* // Підприємництво, господарство і право. №5. 2018. С.73

суб'єктами, а лише згодом з'являються нормативні акти"⁵. Така ситуація є закономірною, адже сфера ІТ, на відміну від інших, що вже сотні років регулюються законодавчими актами по всьому світу, з'явилася не так давно. Тож національному законодавцю часто доводиться виступати новатором у правовому регулюванні даної галузі. "Стрімкий розвиток суспільних відносин та ринкової економіки зобов'язує постійно переглядати нормативно-правові акти, які забезпечують державне регулювання та контроль за додержанням законодавства у сфері електронного цифрового підпису"⁶. Розвиток ІТ-сфери в Україні перевершує найсміливіші прогнози. Не дивно, що законодавець не завжди встигає реагувати на швидкі трансформації відносин у цій галузі. Незважаючи на це, існуючі суспільні відносини згодом все ж знаходять відображення у праві. Важливо, щоб таке врегулювання відбувалося не на шкоду та бодай закріплювало наявний стан речей. Хоча його метою мало б бути усунення прогалин та невідповідностей, що виникли під час становлення інституту електронної комерції⁷.

"Інтернет змусив законотворців та юристів прийняти той факт, що ми є частиною міжнародної спільноти і ми більше не можемо розраховувати на можливість відділитися (...)"⁸. За умов відсутності кордонів у відносинах в цифровому середовищі, міжнародна співпраця у галузі нормотворчості набуває важливого значення. Тут не може йти мова про національні особливості чи специфіку. Навпаки, потрібною є уніфікація підходів у сфері правового регулювання відносин цифрового середовища⁹. Саме тому викликом є не тільки врегулювати дану сферу внутрішніми актами, а й узгодити питання використання електронних довірчих послуг (далі – ЕДП) та електронного підпису в

⁵ Яворська О. *ІТ Право*. Левада, 2017. с. 64

⁶ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про електронні довірчі послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewi-4enogvTIAhXB-ioKHSvJCxYQFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D%26pf3511%3D59139%26pf35401%3D388297&usg=AOvVaw3YzmanmZPuE3luoD7lf9ti> (01.11.2019)

⁷ Бачинський Т. *Основи ІТ-права*. Апріорі, 2016. с. 22

⁸ Murray A. *Information Technology Law*. Oxford University Press, 2016. p.57

⁹ Яворська О. *ІТ Право*. с.65

транскордонному режимі. Концепція використання ЕДП нав'язана Україні ззовні. Саме тому не достатньо просто запозичити її та використовувати на власний розсуд. Ідея ЕДП полягає в поглибленні міждержавної співпраці на основі взаємної довіри.

“В наш час, цифровізація економіки будь-якої країни стає необхідною передумовою її сталого розвитку та конкурентноздатності на зовнішніх ринках”¹⁰. “Поява електронної комерції, відкриваючи нові можливості для обміну інформацією, продажу товарів та надання послуг, стала визначальним драйвером для побудови цифрової економіки”¹¹.

Поняття «електронна комерція» (далі – ЕК) виникло майже одразу за появою електронних обчислювальних машин у 60-ті роки ХХ століття¹². Загалом ЕК визначають як сферу цифрової економіки¹³, що охоплює фінансові та торгові транзакції, що реалізуються через комп'ютерні мережі, та бізнес-процеси, пов'язані з їх проведенням¹⁴. “Історію розвитку електронної комерції пов'язують з діяльністю транспортних компаній США, які почали використовувати цифрове середовище для замовлення, резервування квитків на авіарейси, обміну інформацією між транспортними службами, починаючи з 1960 року”¹⁵.

1976 року У. Діффі та М. Хеллман першими запропонували поняття «електронний цифровий підпис» (далі – ЕЦП), припускаючи, що схеми ЕЦП можуть існувати¹⁶. У 1977 році Р. Ривест, А. Шамір та Л. Адлеман розробили криптографічний алгоритм RSA¹⁷, який без додаткових модифікацій можна було

---

¹⁰ Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС*

¹¹ Там само

¹² Яворська О. *ІТ Право*. с.98

¹³ Мельник О. *Електронна комерція як складова частина електронного бізнесу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/melnik-ov-elektronna-komertsiya-yak-skladova-chastina-elektronnogo-biznesu/> (20.12.2019)

¹⁴ Shneide G. *Electronic Commerce*. Course Technology, 2011

¹⁵ Яворська О. *ІТ Право*. с.98

¹⁶ Diffie W., Hellman M.E. *New Directions in Cryptography* // IEEE Transactions on Information Theory vol.it-22, №.6. 1976. p. 644-654

¹⁷ RSA - криптографічний алгоритм з відкритим ключем. Детальніше про криптографічні алгоритми буде йтися у підпункті 1.2. даної роботи.

використовувати для створення примітивних електронних підписів¹⁸.

Тож приблизно в цей проміжок часу з'явилися як потреба в електронних довірчих послугах для обслуговування сфери електронної комерції, так і більш-менш практична можливість технічного вирішення цієї проблеми.

Що ж до правового врегулювання сфери, то вперше на міжнародному рівні за це взялася Комісія ООН з міжнародного торговельного права. Протягом сімнадцятої сесії Міжнародної торгової палати і Європейської економічної комісії, що проходила 1984 року, обговорювалися питання правових аспектів застосування електронних документів та їх юридичної сили¹⁹. У доповіді Генерального секретаря «Правові аспекти автоматичної обробки даних» та доповіді Секретаріату «Правова цінність комп'ютерних записів» йшлося про необхідність внесення змін до національного законодавства з метою узаконення використання електронних даних як доказу в суді, а також нормативного забезпечення однакової юридичної сили паперовим та електронним документам²⁰. «Це спонукало до роботи із правової стандартизації в галузі електронної торгівлі та електронного цифрового підпису не тільки міжнародні організації та об'єднання (союзи) але й низку країн»²¹.

1996 року було прийнято Типовий закон «Про електронну комерцію», який став базовим нормативно-правовим актом щодо електронного обміну даними, електронної пошти, цифрових сертифікатів та іншого²². Серед факторів, що посприяли прийняттю даного закону, можна виділити наступні: законодавство деяких країн було невідповідним або застарілим, тому що не передбачало існування електронної комерції, воно обмежувало використання непаперових форм комунікації або ж покривало лиш окремі аспекти електронної комерції, не

---

¹⁸ Rivest R., Shamir A., Adleman L. *A Method for Obtaining Digital Signatures and Public-Key Cryptosystems* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://people.csail.mit.edu/rivest/Rsapaper.pdf> (02.11.2019)

¹⁹ Костенко О. *Електронний підпис та електронні довірчі послуги...* с.77

²⁰ Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.14

²¹ Костенко О. *Електронний підпис та електронні довірчі послуги...* с.77

²² Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.14

охоплюючи питання повністю²³. Таким чином, на міжнародному рівні закріпилися фундаментальні правила, що посприяли активізації законодавчої діяльності у новій галузі. Серед основних принципів Типового закону можна назвати визнання юридичної сили електронних даних, типовий алгоритм роботи з електронними документами, загальні умови визнання іноземних електронних підписів²⁴. Типовий закон був націлений на розвиток більш безпечного юридичного середовища для електронної комерції²⁵, гармонізацію відносин між економічними асоціаціями різних держав²⁶.

2001 року з'явився Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про електронні підписи». «Типовий закон надав дефініції «електронний підпис», «сертифікат», «підписант», «постачальник сертифікаційних послуг» та ін., що стало класичною основою для створення нормативно-правових актів практично всіх країн»²⁷. Прийняття закону 2001 року стало відповіддю на збільшення використання технологій електронної автентифікації, які прагнули відтворити функції підпису від руки та інших «паперових» процедур автентифікації²⁸. Ціллю Типового закону було, серед іншого, встановлення однакового ставлення до користувачів інформації, що міститься на комп'ютерах, та паперових документів²⁹. Типовий закон закріплює практичні стандарти, що перевіряють технічну надійність технології електронного підпису. Також він пов'язує технічну надійність та юридичну силу, на яку можна розраховувати від електронного підпису³⁰.

Паралельно із правовою стандартизацією даної галузі на міжнародному рівні розвивалося і законодавство провідних країн світу. Зокрема, «Сполучені Штати Америки активно розпочали законотворчу діяльність в сфері електронного

---

²³ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, 1996, para 3

²⁴ Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.14

²⁵ Mason S. *Electronic Signatures*. Observing Law - IALS Open Book Service for Law, 2016. p.96.

²⁶ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, 1996, para 4

²⁷ Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.15

²⁸ UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures with Guide to Enactment, 2001, para 3

²⁹ Там само. para 5

³⁰ Там само. para 4

підпису і стали першою країною, яка запровадила електронний (цифровий) підпис в якості аналога власноручного підпису”³¹. “(...) 1995 року штатом Юта вперше у Сполучених Штатах Америки запроваджено Закон «Про цифровий підпис» (...) Звичайно США вже використовували електронні підписи в комерційній та банківській діяльності, однак їх правове регулювання розпочалося саме із законодавства штату Юта”³².

В останні 5 років ХХ століття в США активно проходила законодавча діяльність щодо впорядкування суспільних відносин, пов’язаних з розвитком ІТ-сфери. Як наслідок з’явилася велика кількість законодавчих акти в царині електронного підпису, документообігу та електронної комерції. Виникли питання уніфікації правової бази, невпорядкованості термінології, відсутності регулювання щодо визнання іноземних сертифікатів електронних підписів. Прийняття Модельного закону «Про електронні угоди» та Федерального закону США «Про електронні підписи в міжнародних і внутрішньодержавних торгових відносинах» дещо зарадили ситуації³³.

“До червня 2002 року в 39 штатах США були прийняті закони «Про електронні угоди», що регулюють питання використання електронних документів та електронних підписів в певній сфері діяльності – електронній комерції”³⁴. Не зважаючи на це, законодавство США ще не вирішило остаточно ряд проблем, як, наприклад, відсутність визначення транскордонності, електронних довірчих послуг та їх переліку. Не врегульовані також порядок і процедури визнання електронних підписів та їх сертифікатів, що надаються в умовах транскордонних відносин³⁵.

Якщо досвід США є цікавим з огляду на їх першість у врегулюванні цієї сфери, то досвід Європейського Союзу є винятково важливим для України, адже

---

³¹ Костенко О. *Електронний підпис та електронні довірчі послуги...* с.77

³² Там само

³³ Костенко О. *Електронний підпис та електронні довірчі послуги...* с.81

³⁴ Там само. с.82

³⁵ Там само

ми вже давно стоїмо на шляху гармонізації українського законодавства із законодавством Європейського Союзу, керуючись у нашій законотворчій діяльності їх стандартами. Цьому особливо посприяло підписання у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка, в тому числі, містить декілька положень стосовно електронної комерції та електронних довірчих послуг, які будуть розкриті далі у роботі.

Для врегулювання електронних транзакцій та розвитку електронної комерції Європейським Союзом була прийнята Директива 1999/93/ЄС «Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства» від 13.12.1999. Вона встановлювала правовий статус електронного підпису та загальні правила його застосування в державах ЄС та зобов'язувала їх протягом визначеного періоду розробити національне законодавство відповідно до положень Директиви. Даний документ уточнив поняття «електронного підпису», ввів визначення «вдосконаленого електронного підпису», «постачальника послуг сертифікації» та інші. Це мало позитивні наслідки для формування правових стандартів та налагодження суспільних відносин щодо використання електронних підписів, визначення ряду технічних вимог, необхідних для розвитку інфраструктури відкритих ключів. Директивою також були закріплені вимоги та порядок надання послуг з транскордонної сертифікації. Впроваджувалося визнання електронного підпису, створеного в державі, що не є членом ЄС, за умови, що він відповідає вимогам Директиви. Можливим стало визнання іноземних сертифікатів шляхом укладення двосторонніх та багатосторонніх міждержавних угоди³⁶. Як видається, наявність такого регулюючого документа, за умов вже існуючої на той час тенденції глобальної цифровізації суспільства, мала б забезпечити швидку інтеграцію електронного підпису в усі сфери життя суспільства. Однак, з часом стало очевидно, що Директива не мала революційних наслідків та не повністю справилася з поставленими перед нею цілями.

---

³⁶ Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.15

У 2006 році Європейська Комісія в рамках проекту i2010³⁷ опублікувала звіт щодо використання електронних підписів в ЄС. Вів'єн Редінг, тогочасна Єврокомісарка з питань інформаційного суспільства та медіа, відзначила, що хоча програма, запропонована Директивою, забезпечувала надійну систему електронних підписів, що функціонують в межах Європейського Союзу, Комісія не була повністю задоволена сприйняттям електронних підписів³⁸. Такий стан справ спонукав Комісію розробити новий проект документу, що регулював би використання електронних довірчих послуг на внутрішньому ринку ЄС. Проект перетворився на Регламент ЄС №910/2014, який дозволив виправити недоліки існуючого правопорядку та створити новий єдиний ринок цифрових послуг³⁹. “Положення цього Регламенту забезпечують загальну основу для прозорості та безпечної електронної взаємодії між громадянами, підприємствами та державними органами, що передбачає об'єднання публічних послуг в єдиний сервіс для користувачів”⁴⁰.

Законодавство України у даній сфері здебільшого є відображенням процесів, що відбуваються у Європейському Союзі. “Система електронного цифрового підпису в Україні пройшла тривалий шлях становлення та розвитку. Закон України «Про електронний цифровий підпис» було розроблено з метою гармонізації українського законодавства із (...) Директивою 1999/93/ЄС (...)”⁴¹. Оскільки ця Директива була “орієнтиром для подальшого розвитку українського законодавства у сфері здійснення електронних трансакцій”⁴², в Україні стан справ

---

³⁷ i2010 – ініціатива Комісії, що виступала за більше економічне зростання та зайнятість. Її цілями було створення єдиного європейського інформаційного простору, зростання інновацій та інвестицій у дослідження галузі інформаційних і комунікаційних технологій. (Джерело: Забара І. *Правові аспекти співробітництва України з Європейським Союзом у розвитку інформаційного суспільства* // Журнал європейського і порівняльного права. Вип.3. 2016. с. 33)

³⁸ European Commission Press release. *Electronic signatures: legally recognised but cross-border take-up too slow, says Commission* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_06_325 (17.12.2019)

³⁹ Murray A. *Information Technology Law*. p.512

⁴⁰ Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС*

⁴¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про електронні довірчі послуги»

⁴² Голіна О. *До питання про поняття довірчих електронних послуг...* с.74

з використанням електронного підпису певним чином нагадував ситуацію у Європі. Зокрема, в царині приватно-правових відносин ЕЦП не став поширеною та зручною альтернативою традиційних документів, підписів та печаток. Частково це зумовлено низьким рівнем довіри громадян до державних установ, тим більше, якщо вони представлені в електронному вигляді⁴³.

На зміну Закону “Про електронний цифровий підпис» прийшов Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017. Закон вступив в силу трохи більше, ніж рік тому, а саме, 07.11.2018. “Закон враховує положення Регламенту ЄС № 910/2014, що передбачено зобов’язаннями України за Угодою про асоціацію з ЄС”⁴⁴.

Проект даного Закону був підготовлений Міністерством юстиції України разом з Адміністрацією Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України задля реформування законодавства у сфері електронного цифрового підпису, орієнтуючись на досвід ЄС, створення єдиного простору довіри, що базується на системі електронних довірчих послуг, розвитку транскордонного співробітництва та інтеграції України до глобального електронного інформаційного простору. Впровадження цього Закону дозволить закріпити європейські принципи надання ЕДП через узгодження з положеннями Регламенту та з огляду на національні особливості, без руйнування системи взаємодії суб’єктів у сфері електронного цифрового підпису⁴⁵.

Отже, почавши свій стрімкий розвиток наприкінці минулого століття, електронні довірчі послуги претендують у наш час на роль вагомого рушія змін у традиційних суспільних відносинах. На шляху свого розвитку вони впевнено долають виклики, з якими часто зустрічається усе нове та, на перший погляд, незрозуміле. Спершу ці виклики мали юридичний характер, наприклад,

---

⁴³ Голіна О. *До питання про поняття довірчих електронних послуг...* с.74

⁴⁴ Гречко А., Мелашенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри* // Наукові записки НаУКМА. Комп’ютерні науки. Том 1. 2018. с. 50

⁴⁵ Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС*

невизнання юридичної сили електронного підпису, небажання прирівнювати електронну автентифікацію до реальної, що має матеріальну форму. Згодом проблемою стало несприйняття людьми нової технології, їх недовіра та відданість звичному, хоч і незручному, способу ведення справ. Обидві проблеми вирішуються шляхом просвітництва, а також, удосконалення законодавства та уніфікації стандартів. Зараз можна говорити вже про інший рівень викликів.

1.2. Поняття електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації

Необхідність виконання певних формальних вимог при укладенні правочинів, задля засвідчення їх юридичної сили, з'явилася ще за стародавніх часів. Так, особа мала класти руку під стегно іншої, щоб засвідчити, що вона дає їй клятву⁴⁶. В Шотландії при укладенні договору сторонам потрібно було змочити великі пальці їх рук та притиснути їх один до одного⁴⁷. “(...) за середньовічним англійським звичаєвим правом для позначення передачі землі продавець вручав покупцеві шмат землі та невелику гілку дерева в присутності свідків”⁴⁸. В сучасному світі найбільш звичною вимогою до форми, виконання якої свідчить про дійсність певної угоди, є вимога підписання. Швидкість транзакцій є запорукою успіху в сучасному світі, тож виникла потреба віднайти спосіб укладаення договорів зі «швидкістю слова» та гарантіями «третьої довіреної сторони»⁴⁹. Оскільки традиційний підпис від руки не завжди може задовольнити ці потреби, особливо в умовах цифрового ринку, на арену вийшли електронні довірчі послуги, які прагнуть стати новим гарантом безпеки та довіри.

Поява електронних довірчих послуг відіграла роль того рушія, який зробив

---

⁴⁶ Genesis 24 verses 2-3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+24%3A2-3&version=NIV> (12.11.2019)

⁴⁷ Perillo J. M. *The Statute of Frauds in the Light of the Functions and Dysfunctions of form*. Fordham University School of Law, 1974. p. 43

⁴⁸ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles of functional equivalence and technology neutrality in the context of electronic signatures in the formation of electronic transactions in Lesotho and the SADC region*. University of Cape Town, 2017. p. 13-14

⁴⁹ Гречко А., Мелашенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри*. с. 51

можливим безпечний перехід від аналогової до цифрової держави. Тепер не лише сфера електронної комерції бажає бути користувачем цих послуг. Мова йде про значні зміни майже у всіх сферах суспільного життя. Результатом даного явища має стати створення середовища довіри між людиною, бізнесом та державою.

Не зайвим було б розібратися з питанням, “яким чином має перевірятися момент «довіри», що, у свою чергу, потребує з’ясування самого терміну «довіра»”⁵⁰. Оксфордський словник визначає довіру як “віру в те, що хтось/щось є добрим, щирим, чесним тощо, і не намагатиметься нашкодити чи обдурити вас”⁵¹. “Побудова відносин у трикутнику Громадяни–Держава–Бізнес неможлива без довіри”⁵². Стаття 1:201 «Принципів європейського договірнього права» покладає на сторони обов’язок дотримуватися розумних стандартів чесної ділової практики та пильнувати економічні інтереси та очікування іншої сторони⁵³. “Аналогічне правило містить ст. 1.7 Принципів міжнародних комерційних договорів (УНІДРУА). Концепція сумлінності і чесної ділової практики має пріоритет над іншими принципами у разі, коли суворе їх дотримання призвело б до явно несправедливого рішення”⁵⁴.

Раніше українське законодавство визнавало лиш відносини довірчого управління та довірчої власності. Прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги» розширило перелік. Для вищезгаданих відносин ключовим є передача майна в управління довірчій особі, тоді як для ЕДП об’єктом є надана довіреною особою послуга⁵⁵. В умовах цифрового ринку електронні довірчі послуги надають можливість дематеріалізувати всі взаємодії контрагентів, окрім поставки матеріального товару⁵⁶.

⁵⁰ Голіна О. *До питання про поняття довірчих електронних послуг...* с.74

⁵¹ Oxfors Learner's Dictionaries: trust [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/trust_1?q=trust (03.11.2019)

⁵² Гречко А., Мелашенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри.* с. 50

⁵³ Storme M. *Good Faith and the Contents of Contracts in European Private Law* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ejcl.org/71/art71-1.pdf> (03.12.2019)

⁵⁴ Голіна О. *До питання про поняття довірчих електронних послуг...* с.74

⁵⁵ Там само. с.74-75

⁵⁶ Гречко А., Мелашенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри.* с. 51

Перш ніж перейти до тлумачення законодавчого визначення поняття електронних довірчих послуг та аналізу доречності того чи іншого визначення, варто розібратися із самою суттю цих послуг та технологією, завдяки якій вони можуть бути реалізованими.

Першим викликом для електронних довірчих послуг було стати повноцінним замінником підпису від руки. Ендрю Мюррей у своєму підручнику «Право інформаційних технологій» вказує, що надзвичайно важко було вирішити питання як до електронного документу, що не має фізичного вираження, додати підпис. У 1990-их роках було протестовано декілька технік, спрямованих на те, щоб відтворити рукописний підпис у цифровому документі. Серед них були цифрове кодування підпису, зробленого за допомогою системи електронної ручки та паперу, або з використанням біометричної інформації - відбитків пальців та сканування сітківки ока. Однак, згодом стало зрозуміло, що системи на зразок цих намагалися відтворити підпис фізично, замість того щоб забезпечити виконання функцій підпису. Тобто, перелічені системи ставили форму вище за функцію⁵⁷.

Поява електронних довірчих послуг вирішує цю проблему, адже ЕДП пропонують набір інструментів за допомогою яких можна досягти тих самих наслідків аутентифікації, що й за допомогою підпису від руки. А технології, якими послуговуються ЕДП, часто роблять процес засвідчення інформації більш зручним та надійним.

У цьому контексті доречним буде перелічити та охарактеризувати функції, які може виконувати підпис⁵⁸.

- Ідентифікація, тобто, підтвердження того, що особа є тим, ким за її словами вона є⁵⁹.
- Аутентифікація – акт, яким підписувач проголошує справжність

---

⁵⁷ Murray A. *Information Technology Law*. p.510

⁵⁸ За основу взята класифікація пана Шеллекенса.

⁵⁹ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.18

документа⁶⁰. Своїм підписом підписант вказує, що інформація заявлена над його підписом, заявлена саме ним⁶¹. Як наслідок, підпис символізує згоду підписувача на документ та волевиявлення бути зобов'язаним керуватися його змістом⁶².

- Авторизація, тобто те, що підписант має повноваження вчиняти будь-які дії, що матимуть юридичні наслідки⁶³. Також підписант може скористатись підписом, щоб надати повноваження іншій особі⁶⁴.
- Цілісність документа, що означає, що дані в документі не були змінені, видалені чи доповнені, незалежно від того, сталося це через природні причини чи внаслідок маніпулювання⁶⁵.
- Оригінальність. Підпис функціонує як повідомлення про те, що підписаний документ є оригіналом, а не копією іншого⁶⁶.
- Обачність. Тут мова йде про те, що перед підписанням документа підписувач, швидше за все, обдумує правові наслідки його підписання. Таким чином, підпис свідчить про те, що згода на укладення певної угоди була інформованою⁶⁷.
- Атрибуція. Мова про те, чи підпис є результатом дій конкретної особи⁶⁸.

Існує багато способів продемонструвати, що особа приймає положення документу та має намір взяти на себе відповідні зобов'язання. Однак усі вони не виключають можливість підробки та шахрайства. Винятком є система шифрування відкритим ключем. Додавання незашифрованої форми ідентифікації несе в собі ризики перехоплення і відтворення без авторизації. Навіть

---

⁶⁰ Там само

⁶¹ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.18

⁶² Там само

⁶³ Там само. p.19

⁶⁴ Там само

⁶⁵ Там само

⁶⁶ Там само. p.20

⁶⁷ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.20

⁶⁸ Там само

біометричний підпис підробник може скопіювати і додати пізніше. Також цифрові документи, на відміну від матеріальних, можна змінити без можливості відслідкувати зміни, адже слова можна видалити або замінити. Оскільки цифрові документи можна підписувати на відстані, контрагент не має можливості перевірити ідентичність за відсутності чогось на зразок третьої сторони-свідка, яка підтвердила б особу підписанта⁶⁹. Що ж до рукописних підписів, то “проводиться експертиза задля визначення чи змінювався документ після підписання, але ризик того, що сторінку могли забрати або замінити іншою сторінкою, або що в пропуски дописали додаткові слова чи числа, залишається”⁷⁰.

Система, що може вирішити наведені вище проблеми, запропонована Регламентом (ЄС) № 910/2014. Йдеться про кваліфікований електронний підпис. “Електронний підпис використовує конкретний функціонал технології криптографічного перетворення. Криптографічне перетворення є добре відомою та перевіреною системою захисту змісту повідомлень (...)”⁷¹.

Регламент охоплює декілька засобів електронної ідентифікації та довірчих послуг⁷². У статті 8(1) виділено три рівні довіри до електронної ідентифікації: низький, середній та високий⁷³, що співпадає з положеннями Закону України «Про електронні довірчі послуги».

- Низький рівень довіри відноситься до засобів електронної ідентифікації, що забезпечують обмежений ступінь довіри до заявленої або стверджуваної ідентифікаційної інформації про будь-яку особу, їх мета полягає у зменшенні ризику зловживання або підміни ідентифікаційної інформації⁷⁴;

---

⁶⁹ Murray A. *Information Technology Law*. p.516

⁷⁰ Там само. p.519

⁷¹ Там само. p.516

⁷² Murray A. *Information Technology Law*. p.512

⁷³ Регламент (ЄС) №910/2014 Європейського парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС // Офіційний вісник Європейського Союзу. L257/73. 28.8.2014. ч.1 ст.8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://czo.gov.ua/download/docs/reg_910_2014_ua.pdf (03.11.2019)

⁷⁴ Регламент (ЄС) №910/2014... ч.2(a) ст.8

- середній рівень довіри відноситься до засобів електронної ідентифікації, які забезпечують суттєвий ступінь довіри до заявленої або стверджуваної ідентифікаційної інформації про будь-яку особу, їх мета яких полягає у зменшенні ризику зловживання або підміни ідентифікаційної інформації⁷⁵;
- високий рівень довіри відноситься до засобів електронної ідентифікації, які забезпечують вищий ступінь довіри до заявленої або стверджуваної ідентифікаційної інформації про будь-яку особу, ніж засіб електронної ідентифікації, що має суттєвий рівень довіри, їх мета яких полягає у зменшенні ризику зловживання або підміни ідентифікаційної інформації⁷⁶.

На думку законодавця, “використання кваліфікованих електронних підписів та печаток забезпечує високий рівень довіри до схем електронної ідентифікації”⁷⁷. Саме кваліфікований електронний підпис гарантує реалізацію усіх функцій підпису та уникнення можливих ризиків, згаданих вище.

Для кращого розуміння, яким чином кваліфікований електронний підпис виконує свої функції, варто вдаватися до технічного пояснення певних процесів.

Розрізняють шифрування за допомогою симетричного ключа та асиметричного, іншими словами, публічного ключа. Для цілей криптографії ключ означає інформацію, що визначає функціональний вихід криптографічного алгоритму. Для алгоритмів шифрування ключ визначає перетворення простого тексту в шифротекст, і навпаки для алгоритмів дешифрування. Ключі також задають перетворення в інших криптографічних алгоритмах, таких як схеми електронного підпису та коди аутентифікації повідомлень⁷⁸. Названі вище види

⁷⁵ Регламент (ЄС) №910/2014... ч.2(b) ст.8

⁷⁶ Регламент (ЄС) №910/2014... ч.2(c) ст.8

⁷⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, №45, ст.400, Редакція від 05.10.2017. ч.3 ст.15

⁷⁸ Key (cryptography) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://en.wikipedia.org/wiki/Key_\(cryptography\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Key_(cryptography)) (03.11.2019)

шифрування відрізняються саме значенням ключів.

При симетричному шифруванні підписувач та отримувач підписаної інформації будуть послуговуватися ключем з однаковим значенням. Такий спосіб не є підходящим для “забезпечення ідентичності, адже щонайменше дві особи мають копію ключа. Таким чином повідомлення, відправлене у шифрованій формі, може бути надіслане будь-ким з цих двох людей (або більшої кількості, залежно від того, скільки копій ключа існує)”⁷⁹.

Кваліфікований електронний підпис є зразком асиметричного шифрування. Асиметричне шифрування базується на парі ключів: публічному (відкритому) та приватному (особистому). “Ключі є математично пов’язаними, однак неможливо визначити один ключ шляхом аналізу іншого, і ключі працюють в парах – тобто, якщо ви кодуєте повідомлення одним ключем, розкодувати його можна буде лише скориставшись іншим ключем”⁸⁰.

У Законі України «Про електронні довірчі послуги» відкритий ключ визначений як “параметр алгоритму асиметричного криптографічного перетворення, який використовується як електронні дані для перевірки електронного підпису чи печатки, а також у цілях, визначених стандартами для кваліфікованих сертифікатів відкритих ключів”⁸¹. Особистий ключ законодавець визначає як “параметр алгоритму асиметричного криптографічного перетворення, який використовується як унікальні електронні дані для створення електронного підпису чи печатки, доступний тільки підписувачу чи створювачу електронної печатки, а також у цілях, визначених стандартами для кваліфікованих сертифікатів відкритих ключів”⁸². Парою ключів є “особистий та відповідний йому відкритий ключі, що є взаємопов’язаними параметрами алгоритму асиметричного криптографічного перетворення”⁸³.

⁷⁹ Murray A. *Information Technology Law*. p.517

⁸⁰ Murray A. *Information Technology Law*. p.517

⁸¹ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п. 4 ст.1

⁸² Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.29 ст.1

⁸³ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.30 ст.1

При шифруванні відкритим ключем відправник шифрує повідомлення за допомогою відкритого ключа одержувача, і лише одержувач може розшифрувати повідомлення своїм приватним ключем, який пов'язаний із відкритим ключем. І навпаки, відправник може зашифрувати повідомлення своїм приватним ключем і надіслати його одержувачу, а одержувач розшифрує повідомлення за допомогою відкритого ключа відправника, який пов'язаний з приватним ключем відправника⁸⁴. Вибір яким ключем шифрувати повідомлення (своїм приватним чи публічним отримувача) залежить від того, чи бажаєте ви підтвердити свою ідентичність, чи переконатися, що саме адресат зможе дешифрувати ваше повідомлення⁸⁵.

“Проблемою підписування за допомогою відкритого ключа є те, що саме по собі воно не доводить ідентичність: лише володіння парою ключів (...) Вирішенням (...) є видавати сертифікати автентифікації; віртуальну ідентифікаційну карточку для пар ключів”⁸⁶.

В українському законодавстві цю роль виконує “сертифікат відкритого ключа - електронний документ, який засвідчує належність відкритого ключа фізичній або юридичній особі, підтверджує її ідентифікаційні дані та/або надає можливість здійснити автентифікацію веб-сайту”⁸⁷. “Під час надання кваліфікованих електронних довірчих послуг використовуються кваліфіковані сертифікати (...)”⁸⁸. Ці сертифікати видаються “кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг, засвідчувальним центром або центральним засвідчувальним органом (...)”⁸⁹.

Надавач електронних довірчих послуг повинен виконати необхідну перевірку ідентичності фізичної чи юридичної особи перед тим як видати

---

⁸⁴ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.40

⁸⁵ Murray A. *Information Technology Law*. p.518

⁸⁶ Murray A. *Information Technology Law*. p.518-519

⁸⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.38 ч.1 ст.1

⁸⁸ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.1 ст.23

⁸⁹ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.25 ч.1 ст.1

сертифікат. Також він може бути відповідальним за збитки, якщо хтось при використанні даного сертифікату понесе збитки за вини надавача послуг⁹⁰.

Підписуючи своє повідомлення та додаючи особисте кодування до частини повідомлення, підписувач також додає копію сертифікату. Таким чином стає відомо, хто видав сертифікат, дату видачі та чи є він дійсним. Контрагент також може зв'язатися з надавачем електронних довірчих послуг та попросити підтвердження особи підписанта⁹¹. Такий механізм є надзвичайно корисним у випадках, коли важливо точно ідентифікувати особу-контрпартнера. Наявність третьої сторони у даних відносинах виступає гарантом надійності. Тож сторони можуть здійснювати свою спільну діяльність в умовах більшої довіри.

Усі електронні документи містять вбудовану систему перевірки цілісності даних, відому як «геш-значення». Це числовий показник усієї інформації, що міститься у файлі, який використовується комп'ютерами для перевірки наявності пошкодження чи помилок передачі даних у файлі. Для кожного файлу це значення унікально створюється на основі змісту файлу і буде відмічати будь-які зміни в документі, без різниці наскільки малозначними вони є, включаючи навіть додавання чи стирання одного пропуску⁹².

Розібравшись із технічною стороною питання можна перейти до тлумачення поняття електронних довірчих послуг.

Законодавець визначає електронну довірчу послугу як послугу, “яка надається для забезпечення електронної взаємодії двох або більше суб'єктів, які довіряють надавачу електронних довірчих послуг щодо надання такої послуги”⁹³. “Надавач електронних довірчих послуг - юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, фізична особа - підприємець, яка надає одну або більше електронних довірчих послуг”⁹⁴.

⁹⁰ Murray A. *Information Technology Law*. p.519

⁹¹ Murray A. *Information Technology Law*. p.519

⁹² Там само

⁹³ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.7 ч.1 ст.1

⁹⁴ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.28 ч.1 ст.1

Попередником електронних довірчих послуг в Україні був електронний цифровий підпис. Його використання регулювалося законом України «Про електронний цифровий підпис» від 22 травня 2003 року. Цифровий підпис фактично поєднував у собі функції підпису та печатки. Закон України «Про електронні довірчі послуги» значно розширив перелік доступних послуг. “До складу електронних довірчих послуг входять:

- створення, перевірка та підтвердження удосконаленого електронного підпису чи печатки;
- формування, перевірка та підтвердження чинності сертифіката електронного підпису чи печатки;
- формування, перевірка та підтвердження чинності сертифіката автентифікації веб-сайту;
- формування, перевірка та підтвердження електронної позначки часу;
- реєстрована електронна доставка;
- зберігання удосконалених електронних підписів, печаток, електронних позначок часу та сертифікатів, пов’язаних з цими послугами”⁹⁵.

На думку пана Алієва, “найрозповсюдженішими серед електронних довірчих послуг є послуги, пов’язані з наданням електронного підпису чи електронної печатки”⁹⁶. Якщо з поняттям електронного підпису та електронної печатки все зрозуміло, то поняття автентифікації веб-сайту та інших довірчих послуг можуть потребувати детальнішого пояснення.

Сертифікат автентифікації веб-сайту це, простими словами, “юридичний доказ його справжності та належності веб-сайту фізичній або юридичній особі”⁹⁷. Даний сертифікат можна переглянути на сайті, натиснувши на замочок поряд з посиланням.

---

⁹⁵ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.2 ст. 16

⁹⁶ Алієв Т. *Кому довірити електронні послуги: «7 хвилин» з Тимуром Алієвим* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.dtki.ua/debet-kredit/partner-news/53893> (05.11.2019)

⁹⁷ Гречко А., Мелашенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри*. с. 51

Кваліфікований сертифікат автентифікації веб-сайту забезпечує автентифікацію власника веб-сайту, гарантує шифрування інформації, обмін якою здійснюється між учасником онлайн-операції та веб-сайтом через Інтернет, належний рівень довіри до власника веб-сайту щодо захисту від шахрайства, захист персональних даних учасника онлайн-операцій⁹⁸. Кваліфікований сертифікат автентифікації веб-сайту повинен відображати певний набір інформації, включаючи, кваліфікованого надавача ЕДП, що видав сертифікат, ім'я або назву особи – власника сертифікату, елементи адреси (хоча б країну та місто реєстрації або проживання особи), період чинності сертифікату та ін⁹⁹.

Електронну позначку часу законодавець визначає як “електронні дані, які пов'язують інші електронні дані з конкретним моментом часу для засвідчення наявності цих електронних даних на цей момент часу”¹⁰⁰.

Реєстрована електронна доставка, відповідно до закону, це - “послуга, яка дає змогу передавати електронні дані між третіми сторонами за допомогою електронних засобів, засвідчувати обробку переданих електронних даних, у тому числі підтверджувати відправлення та отримання електронних даних, та захистити відправлені електронні дані від втрати, крадіжки, пошкодження або несанкціонованих змін”¹⁰¹. Фактично це “аналог електронної пошти, яка надає юридично значущий доказ відправлення/отримання електронних документів”¹⁰².

1.3. Проміжні висновки

У першому розділі даної роботи досліджено історичні аспекти розвитку правового регулювання електронних довірчих послуг.

---

⁹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг від 7 листопада 2018 р. №992

⁹⁹ Regulation (EU) №910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC, Annex IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.257.01.0073.01.ENG (05.11.2019)

¹⁰⁰ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.10 ч.1 ст.1

¹⁰¹ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.36 ч.1 ст.1

¹⁰² Гречко А., Мелашенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри*. с. 51

Встановлено, що традиційному документообігу вимога підписання була відома ще здавна. Однак, в середині двадцятого століття виникла необхідність в поступовій трансформації звичного документообігу. Перехід до електронного середовища став тенденцією для багатьох сфер життєдіяльності суспільства. Зокрема, виникла галузь електронної комерції, що однією з перших стала послуговуватися електронним підписом.

Вибір варіанту заміни підпису від руки був досить складним. Виявлено, що спочатку основна увага розробників концентрувалась на тому, щоб відтворити підпис фізично, а не подбати про реалізацію його функцій. Однак, з розвитком технологій дане питання було вирішене і електронний підпис став безпечним аналогом підпису на папері.

Перші кроки щодо правового регулювання галузі електронного обміну даними зробила Комісія ООН з міжнародного торговельного права. Основними викликами вбачалися забезпечення визнання юридичної сили за електронними документами, правова стандартизація.

Також проаналізовано Типові Закони ЮНСІТРАЛІ щодо електронної комерції та електронного підпису – перші базові міжнародно-правові документи, що мали на меті розвинути безпечне електронне середовище. Ними було прирівняно статус електронного та паперового документів, встановлено стандарти надійності технології електронного підпису. На основі даних актів держави почали розвивати своє національне законодавство у цьому напрямку наприкінці ХХ - початку ХІ століть. США стали першою країною, де електронний підпис став аналогом підпису від руки.

Україна, орієнтуючись на досвід Європейського Союзу, в 2003 році прийняла Закон «Про електронний цифровий підпис». Окрім того, на законодавчому рівні були врегульовані питання електронного документообігу та електронної комерції. Однак, дане регулювання, там само як і положення базової для Європи у сфері електронного підпису Директиви 1999/93/ЄС, мало недоліки та обмеження.

Зокрема, не передбачалося визнання іноземних сертифікатів ключів, що підтверджували б електронні цифрові підписи. Аналогічно з Європою, недовіра українського суспільства до технологій стала ще однією перепоною для широкої інтеграції електронного підпису у суспільні відносини.

Внаслідок підписання «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» Регламент ЄС №910/2014 став новим орієнтиром для українського законодавця. З метою гармонізації законодавства в Україні був прийнятий Закон “Про електронні довірчі послуги”. Дане регулювання зняло ряд обмежень, зокрема, стосовно транскордонного надання електронних послуг, представило в Україні нові види електронних довірчих послуг, які доповнили електронний підпис.

На основі аналізу міжнародних актів, національного законодавства, наукових досліджень у цій сфері та історичного наративу виявлено, що електронні довірчі послуги можуть стати безпечним способом переходу від аналогової до цифрової держави, що значно спростить та пришвидшить співпрацю між людиною, державою та бізнесом.

У розділі проаналізовано декілька видів технічної реалізації електронного підпису. Виявлено, що саме з методом шифрування інформації відкритим ключем електронний підпис став забезпечувати дотримання функцій підпису – підтвердження оригінальності, забезпечення цілісності, аутентифікація підписувача та інші. Даний метод є безпечним та дозволяє відслідковувати будь-які зміни електронних даних.

Встановлено, що найвищий рівень надійності, відповідно до українського законодавства, забезпечує кваліфікований електронний підпис, що підтверджується кваліфікованим сертифікатом електронного підпису.

II. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОВІРЧИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

2.1. Загальні положення щодо електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації

Сьогодні глобальна соціальна модель сфери електронних довірчих послуг діє одночасно на міжнародному та національному рівнях. Типовими законами ЮНСІТРАЛ забезпечується правове регулювання на міжнародному рівні. На національному ж рівні існує законодавство, орієнтоване на Типові закони, що враховує національні особливості юрисдикцій¹⁰³.

Насиченість національного законодавства у сфері регулювання використання попередника електронних довірчих послуг в Україні, тобто, електронного цифрового підпису, “різноманітними нормативно-правовими актами, наказами, стандартами та вимогами, динамічний розвиток інфраструктури відкритого ключа в Україні стимулював законотворців на розробку і впровадження у 2017 році Закону України «Про електронні довірчі послуги»¹⁰⁴. “Окремі положення нового Закону набули чинності майже одразу, але інша значна частина — лише в листопаді 2018 року”¹⁰⁵. Суб’єктам відносин у цій сфері надавався рік на підготовку до змін у регулюванні, які передбачав новий Закон.

Закон покликаний реформувати законодавство щодо електронного цифрового підпису, розвинути єдиний простір довіри за допомогою системи ЕДП, забезпечити визнання в Україні іноземних електронних довірчих послуг, адже це забезпечить розвиток транскордонного співробітництва та інтеграцію України до глобального інформаційного простору¹⁰⁶. У преамбулі Закону вказано, що, окрім визначення правових та організаційних засад надання електронних довірчих

¹⁰³ Костенко О. *Сучасна правова модель суспільних відносин сфери електронних довірчих послуг в Україні* // International Journal of Innovative Technologies in Social Science. №2(14). 2019. с. 3

¹⁰⁴ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг в Україні* // Вчені записки ТНУ імені Вернадського. Серія: юридичні науки. Том29(68). №4. 2018. с. 104

¹⁰⁵ [Макіяв Д. Довірчі інтернет-послуги](#)

¹⁰⁶ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с.104

послуг, Закон визначає права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації¹⁰⁷.

Закон “інтегрує в собі всі попередні здобутки у сфері застосування ЕП (...)”¹⁰⁸, зокрема чинні електронні цифрові підписи та посилені сертифікати відкритого ключа будуть дійсними ще протягом двох років з моменту набрання Законом чинності.

Найочікуванішим наслідком прийняття даного Закону стало ефективне введення електронних довірчих послуг, зокрема, електронного підпису, до сфери приватно-правових відносин. На відміну від свого попередника – Закону України «Про електронний цифровий підпис», прийняття якого “(...) сприяло певному поширенню використання електронно-цифрового підпису, зокрема для подання податкової звітності та в банківській сфері”¹⁰⁹, новий Закон мав на меті інтегрувати електронні довірчі послуги в усі можливі сфери суспільного життя, зробити їх зручними для задоволення потреб пересічної людини та забезпечити високий рівень надійності.

Позитивні наслідки від широкого впровадження електронного документообігу поширюються не лише на пересічне населення, але й на бізнес-корпорації та органи виконавчої влади. Приведення українських законодавчих норм у відповідність до Регламенту ЄС №910/2014 надасть можливість Україні здійснювати в електронному вигляді операції з документообігу з країнами-членами ЄС. Зміни, перш за все, будуть помітні в можливостях укладення зовнішньоекономічних договорів у сфері інформаційних технологій. Традиційно,

---

¹⁰⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги”

¹⁰⁸ Електронний документообіг: можливості та переваги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://intelserv.net.ua/news/material/id/529> (11.11.2019)

¹⁰⁹ *Правове регулювання електронного цифрового підпису в Україні: стан і перспективи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Yefremova/2_2.pdf (10.11.2019)

саме ця сфера господарських та цивільних відносин є найбільш сприйнятливою, коли йде мова про використання нових технологій у законодавстві¹¹⁰.

Говорити про успішну реалізацію цілей Закону ще зарано, адже Закон вступив в дію трохи більше, ніж рік тому. Однак, провівши паралелі з деякими показниками, що мали місце до набрання Законом чинності, можна говорити про те, що Закон виявився ефективним щодо популяризації електронних довірчих послуг у суспільстві. Кількість кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг поки що не збільшилася порівняно з кількістю акредитованих центрів сертифікації ключів¹¹¹. На сьогодні у Довірчому списку¹¹² міститься перелік з 21 кваліфікованого надавача ЕДП¹¹³. Станом на середину 2016 року в Україні діяв 21 акредитований центр сертифікації ключів¹¹⁴. Проте, відповідно до інформації, наданої Міністерством юстиції України, діяльність кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг значно активізувалася. Зокрема, станом на 31 березня 2019 року Акціонерне товариство Комерційний банк «Приватбанк», що є одним із лідерів за кількісними показниками надання електронних довірчих послуг, сформував більше двох мільйонів кваліфікованих сертифікатів відкритого ключа протягом терміну дії Закону України «Про електронні довірчі послуги». Тоді як за увесь період роботи до набрання згаданим Законом чинності «Приватбанк» сформував трохи більше ніж 6 мільйонів таких сертифікатів¹¹⁵. Зважаючи на часові рамки, два мільйони є об'єктивно високим показником. Схожа ситуація і в інших кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг. Окрім

---

¹¹⁰ Макіяв Д. *Довірчі інтернет-послуги* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/dovirchi-internetposlugi.html> (15.11.2019)

¹¹¹ Це, фактично, ті ж самі суб'єкти, просто змінилася їх назва та дещо розширилися їх функції відповідно до нового законодавства.

¹¹² Довірчий список [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://czo.gov.ua/trustedlist> (15.11.2019)

¹¹³ Фактично, аналог акредитованого центру сертифікації ключів, відповідно до Закону України “Про електронний цифровий підпис”.

¹¹⁴ *Правове регулювання електронного цифрового підпису в Україні: стан і перспективи*

¹¹⁵ Інформація про діяльність постачальників електронних довірчих послуг, в частині послуг, що надавались та надаються кваліфікованими надавачами електронних довірчих послуг станом на 31 березня 2019 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://czo.gov.ua/download/docs/info310319.pdf> (15.11.2019)

того, за п'ять місяців чинності Закону послугу з формування, перевірки та підтвердження кваліфікованої позначки часу було надано у кількості 407 712 421 штук¹¹⁶. Це свідчить про гарне сприйняття суспільством нового виду електронних довірчих послуг.

Окрім позитиву можна виділити й недоліки нового законодавства. Проблемою є спрямованість “(...) в напрямку інтеграції виключно в законодавче поле Європейського Союзу та ігнорування регуляторного наближення до законодавств інших країн світу”¹¹⁷. Звичайно, Європейський Союз на даний час є найважливішим стратегічним партнером України, однак співпраця з іншими державами також є необхідною, тому в майбутньому цей чинник має бути врахованим.

Загальні положення щодо врегулювання електронних довірчих послуг в Україні викладені в першому розділі Закону України «Про електронні довірчі послуги». Однією зі статей розділу визначається сфера дії Закону, що полягає в регулюванні відносин, “що виникають між юридичними, фізичними особами, суб'єктами владних повноважень у процесі надання, отримання електронних довірчих послуг, процедури надання цих послуг, нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, а також основних організаційно-правових засад електронної ідентифікації”¹¹⁸. Сфера дії Закону України «Про електронні довірчі послуги» є значно ширшою, ніж у його попередника. Адже дія Закону України «Про електронний цифровий підпис» не поширювалася на інші види підписів, крім електронного цифрового, тоді як у новому Законі встановлений європейський підхід до поняття електронного підпису. Більше того, новий Закон застосовується також і до процедури

---

¹¹⁶ Інформація про діяльність постачальників електронних довірчих послуг...

¹¹⁷ Костенко О. *Сучасна правова модель суспільних відносин сфери електронних довірчих послуг в Україні...* с.5

¹¹⁸ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст.2

електронної ідентифікації, що вперше закріплено на законодавчому рівні в Україні¹¹⁹.

Розділом запроваджується оновлений понятійно-категоріальний апарат, який складається з 44 нових або оновлених термінів, із яких 20 нових запроваджено вперше, а 18 дефініцій імпортовані з Регламенту, такі як: «автентифікація», «електронний підпис», «удосконалений електронний підпис», «кваліфікований електронний підпис», «засіб електронного підпису чи печатки», «підписувач», «електронна довірча послуга», «довірчий список», «електронна печатка», «електронна ідентифікація», «надавач електронних довірчих послуг». Одночасно правове поле національного законодавства позбулося визначень «електронний цифровий підпис», «акредитація», «надійний засіб електронного цифрового підпису», «захищений носій особистих ключів»¹²⁰.

Хоча Закон України «Про електронні довірчі послуги» і був розроблений на основі Регламенту ЄС №910/14, він не повністю повторює його положення. Недоречним, наприклад, було б використання у Законі України «Про електронні довірчі послуги» європейського визначення електронного документа¹²¹ як “будь-якого контенту, який зберігається в електронній формі, зокрема текст або звук, візуальний або аудіовізуальний запис”¹²², оскільки такий підхід все ще суперечить сьогочасним уявленням про це поняття в українському суспільстві. Натомість, Закон України «Про електронні довірчі послуги» містить визначення електронних даних як будь-якої інформації в електронній формі¹²³.

Відповідно до європейського законодавства Закон запроваджує визначення «електронна позначка часу», «кваліфікована електронна печатка», «схема електронної ідентифікації», «кваліфікований надавач електронних довірчих послуг», «реєстрована електронна доставка», «вдосконалена електронна печатка». На думку законотворців таке юридичне зближення термінології у сфері електронного підпису позитивно сприятиме формуванню в майбутньому спільних міждержавних регуляторних актів¹²⁴.

---

¹¹⁹ Лаба О., Крошняк Н. *Новації Закону України “Про електронні довірчі послуги”* // Інформація, комунікація суспільство 2018. Матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2018. с.185

¹²⁰ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с.105

¹²¹ Лаба О., Крошняк Н. *Новації Закону України “Про електронні довірчі послуги”*. с.186

¹²² *Регламент (ЄС) №910/2014...* ст. 3(35)

¹²³ Лаба О., Крошняк Н. *Новації Закону України “Про електронні довірчі послуги”*. с.186

¹²⁴ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с.105

Проблемним є те, що як національні, так і міжнародні нормативні акти послуговуються сукупністю понять, що значно різняться між собою. Таким чином, їх складно порівнювати. На національному рівні законодавство часто декларує узагальнені норми або ж навпаки деталізує широкий спектр визначень щодо визнання іноземних сертифікатів електронних підписів, що не передбачає практичної реалізації¹²⁵. Тому прагнення українського законодавця до уніфікації термінології є цілком виправданим.

У той же час Законом України «Про електронні довірчі послуги» сформована низка нових визначень: «електронні дані», «засвідчення чинності відкритого ключа», «засіб кваліфікованого електронного підпису чи печатки», «засіб удосконаленого електронного підпису чи печатки», «ідентифікація особи», «кваліфікований сертифікат відкритого ключа», «користувачі електронних довірчих послуг», «надавач електронних довірчих послуг», «пара ключів», «перевірка», «поновлення сертифіката відкритого ключа»¹²⁶.

“Слід сказати, що веб-сайт вперше розглядається на законодавчому рівні як об’єкт правовідносин щодо надання інформаційних послуг”¹²⁷.

Окремі дефініції, такі як «самопідписаний сертифікат відкритого ключа», «веб-сайт», «відокремлений пункт реєстрації», «інтероперабельність», можливо віднести скоріше до категорії технічних норм або техніко-юридичних, оскільки вони не мають соціального характеру і описують певні специфічні технічні процедури чи умови. Визначення «електронна послуга», «електронна довірча послуга», «компрометація особистого ключа», «схема електронної ідентифікації», «перевірка», «ідентифікація особи» мають декларативний характер, позбавлений юридичної визначеності¹²⁸.

Питання термінології є справді важливим, тож не дарма законодавець приділив йому значну увагу, розширивши список термінів у новому Законі.

---

¹²⁵ Костенко О. *Шляхи розвитку правового регулювання електронних довірчих послуг у міжнародних актах UNCITRAL* // Часопис цивілістики. Випуск 31. с.37

¹²⁶ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с.105

¹²⁷ Лаба О., Крошняк Н. *Новачіі Закону України “Про електронні довірчі послуги”*. с.186

¹²⁸ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с.105

Перший розділ Закону України «Про електронні довірчі послуги», окрім визначення термінів та сфери застосування закону, містить також перелік законодавства у сфері електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації. Згадано, зокрема, Конституцію України, Цивільний кодексом України, закони України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про захист персональних даних»¹²⁹. Список є відкритим, з огляду на те, що норми, що регулюють цю сферу, можуть з часом з'являтися і в інших нормативно-правових актах.

Закон передбачив внесення правок до Закону України «Про Національний банк України», Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України».

Варто коротко охарактеризувати зміст норм деяких з перелічених вище законодавчих актів, що є дотичними до врегулювання електронних довірчих послуг.

Так, в Цивільному кодексі України, у частині 1 статті 205 вказано, що «Правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі»¹³⁰. Щодо вимог до письмової форми правочину, то «правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами). Використання при вчиненні правочинів факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного, електронного або іншого копіювання, електронного підпису або іншого аналога власноручного підпису допускається у випадках, встановлених законом, іншими актами цивільного законодавства, або за письмовою згодою сторін, у якій мають міститися зразки відповідного аналога

---

¹²⁹ Закон України «Про електронні довірчі послуги». ст.3

¹³⁰ Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№40-44, ст.356, Редакція від 28.11.2019. ч.1 ст.205

їхніх власноручних підписів”¹³¹. Частина 1 статті 626 визначає, що “договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків”¹³². Цікаво, що Закон України «Про електронну комерцію» в пункті 5 частини 1 статті 3 аналогічно визначає електронний договір, додаючи лише зауваження про те, що така домовленість є оформленою в електронній формі. Отже, різниця у визначеннях традиційного та електронного договору стосується лише його форми. Відповідно до частини 2 статті 639 Цивільного кодексу України договір, що за згодою обох сторін укладений за допомогою інформаційно-телекомунікаційних систем, вважається укладеним в письмовій формі.

Варто також виділити Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг». “Дія цього Закону поширюється на відносини, що виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів”¹³³. В Законі передбачено, що “для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис. Наданням електронного підпису завершується створення електронного документа”¹³⁴. Накладення підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» є обов'язковою ознакою оригінальності електронного документа¹³⁵. Електронний підпис є інструментом спрощення та прискорення документообігу між суб'єктами господарювання. Це позитивно впливає на конкурентоспроможність національних підприємств, адже укладення цивільно-правових та господарських договорів,

---

¹³¹ Цивільний кодекс України. ст. 205, 207

¹³² Там само.. ч.1 ст.626

¹³³ Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №36, ст.275, Редакція від 07.11.2018. ст.2

¹³⁴ Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг”, ст.6

¹³⁵ Там само. ст.7

оформлення транспортних операцій, надання послуг електронного банкінгу в рази пришвидшується¹³⁶.

Відповідно до Угоди про асоціацію з Європейським Союзом від 16 вересня 2014 року електронна комерція є одним із напрямків, щодо яких українське законодавство має бути адаптованим до законодавства Європейського Союзу. “Угода про асоціацію з Європейським Союзом передбачає розвиток електронної комерції, яка має здійснюватися за умови забезпечення повної відповідності найвищим міжнародним стандартам захисту інформації з метою забезпечення довіри користувачів електронної торгівлі”¹³⁷.

Закон України «Про електронну комерцію» у коментованій статті Закону України «Про електронні довірчі послуги» не зазначається. Даний Закон в аналогічній за змістом статті містить посилання на вже недійсний Закон України «Про електронний цифровий підпис». У розділі 3 Закону України «Про електронну комерцію», що стосується порядку вчинення електронних правочинів, встановлено порядок укладення електронного договору та види електронного підпису, що використовуються в електронній комерції. Серед них перелічені електронний підпис, електронний цифровий підпис, аналог власноручного підпису (факсимільне відтворення або інше копіювання)¹³⁸. Також у Законі міститься визначення «електронного підпису одноразовим ідентифікатором», вказано, що термін «електронний підпис» має значення аналогічне тому, що наведене в Законі України «Про електронний цифровий підпис». “Поняття електронного підпису одноразовим ідентифікатором не використовується в законодавстві Європейського Союзу, він є своєрідним українським «ноу-хау»”¹³⁹.

---

¹³⁶ Електронні документи та електронний документообіг як складова системи електронного документообігу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rszp.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Стаття-Електронні-документи-та-електронний-документообіг-як-складова-системи-електронного-документообігу-в-Україні.pdf> (25.11.2019)

¹³⁷ Катинська Л. *Питання відповідності Закону України «Про електронну комерцію» європейському законодавству* // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 35. Частина II. Том 1. 2015. с.165

¹³⁸ Закон України “Про електронну комерцію”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №45, ст.410, Редакція від 16.07.2019. п.1 ст.12

¹³⁹ Катинська Л. *Питання відповідності Закону України «Про електронну комерцію»...* стор. 168

У законі застосований мінімалістичний підхід до врегулювання питання електронного підпису¹⁴⁰. Такий підхід притаманний також законодавству США, Канади та інших країн, окрім європейського простору, де законодавство орієнтується на стандарти Європейського Союзу¹⁴¹. Суть підходу зводиться до того, що суб'єкти вільні самі обирати вид електронного підпису для оформлення своїх договірних відносин. Тобто, не робиться прив'язка надійності технології до юридичної сили.

Справедливим буде зазначити, що у деяких випадках таке врегулювання є цілком логічним. Наприклад, Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України Про затвердження Положення про особливості укладення договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів від 27.10.2011 №673¹⁴² встановлено, що власник транспортного засобу може підписати внутрішній електронний договір страхування “відповідно до законодавства, що регулює організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції”. Після такого підписання страховий поліс буде зареєстрований в єдиній централізованій базі даних щодо обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів¹⁴³. Такий механізм забезпечує існування додаткової гарантії у вигляді бази даних, тож доказова сила підпису тут вже не є критичною. Однак, скажімо, для угод купівля-продажу на онлайн-площадках електронний підпис може відігравати центральну роль.

Тож недоліком вищезгаданого підходу, на мою думку є те, що у разі виникнення спору та необхідності звернення до суду, суд не завжди зможе визнати доказовість того чи іншого виду підпису. В першу чергу, суддя зверне

---

¹⁴⁰ Там само. с.166

¹⁴¹ Там само. с.168

¹⁴² Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України Про затвердження Положення про особливості укладення договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів від 27.10.2011 №673 п.3.5

¹⁴³ Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. п.3.6.

увагу на те, чи належним чином дотримана ознака надійності підпису. “Використання такого підходу у законодавстві України за умови інтеграції у загальноєвропейський правовий простір є неприпустимим”¹⁴⁴.

З огляду на це, українське законодавство щодо електронної комерції потребує вдосконалення та синхронізації із Законом України «Про електронні довірчі послуги». Поява цього Закону надає набір інструментів завдяки яким врегулювання електронної комерції в Україні можна наблизити до європейських стандартів. Закон України «Про електронну комерцію» є одним із центральних законодавчих актів щодо сфери, яка може послуговуватися електронними довірчими послугами, тому внесення відповідних правок до його тексту має стати наступним для законодавця кроком на шляху активного розвитку електронних довірчих послуг.

У розділі першому Закону України «Про електронні довірчі послуги» визначені також основні принципи державного регулювання у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації. Серед них зазначаються:

- верховенство права;
- сприятливі та конкурентні умови для розвитку та функціонування сфер електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації;
- вільний обіг ЕДП в Україні та вільне надання електронних довірчих послуг іноземними надавачами електронних довірчих послуг;
- захисту прав користувачів;
- доступності ЕДП для людей з інвалідністю;
- функціональна сумісність, технологічна нейтральність та недопущення дискримінації технологій;
- забезпечення захисту персональних даних;

---

¹⁴⁴ Там само

- відповідність європейським та міжнародним стандартам¹⁴⁵.

Деякі з наведених принципів є базовими та звичними для більшості інших сфер, що регулюються законом. Це, зокрема, забезпечення верховенства права, створення сприятливих умов для розвитку, захист прав та інтересів користувачів, захист персональних даних. Інші ж є новими для українського законодавства, а їх зміст не є очевидним.

Дію принципу вільного надання електронних довірчих послуг надавачами електронних довірчих послуг, розташованими в інших державах, буде детально розкритий в одному з наступних підрозділів даної роботи.

Що ж до принципу гарантування доступності та можливостей використання електронних довірчих послуг для людей з обмеженими фізичними можливостями, то дане зобов'язання впливає зі статті 9 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю. Український законодавець не уточнив, яким чином та який з органів буде відповідальний за реалізацію даного механізму¹⁴⁶. Відповідно до Регламенту ЄС № 910/2014, люди з інвалідністю повинні мати можливість користуватися довірчими послугами та кінцевим продуктом, що використовуються при наданні цих послуг нарівні з іншими споживачами. Тому там, де це можливо, надані довірчі послуги та кінцевий продукт, що використовуються при наданні цих послуг, повинні бути доступними для людей з інвалідністю. Оцінка доцільності повинна включати, серед іншого, технічні та економічні міркування¹⁴⁷. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг від 7 листопада 2018 р. №992 надавачі кваліфікованих електронних довірчих послуг мають зобов'язання забезпечувати належний доступ до приміщень осіб з

---

¹⁴⁵ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.1 ст.4

¹⁴⁶ Олексюк Л. *Законодавче регулювання ідентифікації фізичних та юридичних осіб в електронних урядуванні, демократії та комерції // Державне управління: удосконалення та розвиток.* №4. 2017

¹⁴⁷ *Регламент (ЄС) №910/2014... (29)*

інвалідністю, а також належно інформувати про умови доступності таких приміщень¹⁴⁸. Окрім того, інформація на офіційному веб-сайті надавача має бути доступною для таких осіб¹⁴⁹. Як показало дослідження сайтів кваліфікованих надавачів ЕДП – Приватбанку та Генпрокуратури, їх сайти не має функції контрастної версії для слабозорих.

Найбільш специфічними серед перерахованих у Законі принципів видаються принципи забезпечення функціональної сумісності та технологічної нейтральності національних технічних рішень, а також недопущення їх дискримінації. Ці три принципи є ключовими для державного регулювання електронних довірчих послуг відповідно до наукової доктрини¹⁵⁰. Тож їх роз'ясненню варто приділити багато уваги.

Важливість тлумачення цих галузевих принципів зумовлена самою суттю принципів права. Принципи виступають універсальним регулятором поведінки людей в епоху сучасної цивілізації. Вони є своєрідним мостом, що сполучає дух та букву права¹⁵¹. Принципи права розглядаються як одна з гарантій правильного застосування законодавчих норм та дотримання суб'єктивних прав громадян. Вони гарантують правомірність дій суб'єктів, посилюють законність, підвищують обґрунтованість норм та доцільність їх дотримання, сприяють справедливій оцінці дій в межах формальних вимог норм права¹⁵². Принципи широко застосовуються для тлумачення норм права. На відміну від норм, які дуже часто та швидко змінюються, принципи є стійкими, тим самим забезпечуючи постійність та передбачливість правового регулювання. Також принципи є необхідними для подолання прогалів у праві. Якщо певне питання не врегульоване нормативно-

---

¹⁴⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №992. п.57

¹⁴⁹ Постанова Кабінету Міністрів України №992 п.66 (10)

¹⁵⁰ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації як ключові принципи державного регулювання електронних довірчих послуг: поняття та ознаки* // Підприємництво, господарство і право. №1. 2018. с.103

¹⁵¹ Васильєв С. *Принципи права у системі джерел цивільного процесуального права України* // Університетські наукові записки. №1(45). 2013. с.102

¹⁵² Гришук О. *Принципи права: філософсько-правовий вимір* // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 61. 2015. с.16

правовими актами, можна виходити із принципів, застосовуючи аналогію права. “Крім того, принципи права визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи керівними ідеями для законодавця. (...) Завдяки принципам права система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини й суспільства, стає сумісною з ними”¹⁵³. Отже, задля об’єктивного аналізу правового регулювання електронних довірчих послуг в Україні, потрібно розуміти принципи, що стоять в основі цього регулювання.

Поняття «технологія» у регулюванні інформаційно-комунікаційних технологій стосується конкретних типів технологій, які зберігають, передають та обробляють інформацію, зокрема, мова йде про технології електронної обробки даних¹⁵⁴.

Щоб правильно зрозуміти принцип технологічної нейтральності, його слід відрізнити його від суміжних понять нейтральності технології та мережевого нейтралітету. Технологія – це інструмент, що відповідає цілям своїх користувачів. Вона є нейтральною, що означає, що сама по собі вона не володіє ціннісним змістом. Нейтральність вказує на те, що технологія не є ні доброю, ні поганою¹⁵⁵.

Принцип мережевого нейтралітету стосується необмеженої доступності Інтернету. Тобто, провайдери телекомунікаційних послуг не мають надавати переваги одному цільовому призначенню перед іншим¹⁵⁶, а інформаційні потоки не повинні фільтруватися чи блокуватися.

Принцип технологічної нейтральності, у свою чергу, означає нейтральність державного регулювання правовідносин щодо технологій. Він відрізняється від згаданих вище понять суб’єктивним складом осіб, на яких вони направлені

---

¹⁵³ Там само. с.17

¹⁵⁴ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.69

¹⁵⁵ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

¹⁵⁶ *Мережевий нейтралітет* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мережевий_нейтралітет (20.12;2019)

(законодавець vs. учасники ринку телекомунікацій), та ширшою сферою застосування¹⁵⁷.

Принцип нейтральності технології має три складові. По-перше, він стосується цілей онлайн-регулювання; по-друге, повідомляє про наслідки регулювання, яких законодавець повинен уникати; по-третє, роз'яснює принципи, необхідні для розробки законодавства щодо регулювання інформаційно-комунікаційних технологій¹⁵⁸. Усі три значення будуть описані далі.

Визнання державою нейтральності технології у якості базового принципу для регулювання інформаційних технологій зумовлюється необхідністю досягнення певних цілей. Марі Демулен поділяє їх на соціально-економічні та правові¹⁵⁹.

Центральною серед соціально-економічних цілей є забезпечення свободи конкуренції шляхом встановлення рівності технологій, запобігання надання переваг певним гравцям на шкоду іншим¹⁶⁰. Такий підхід орієнтований на розвиток ринку та його саморегулювання¹⁶¹. Він запобігає випадкам зловживання домінуючим «технологічним» становищем конкретного підприємства шляхом отримання додаткової вигоди¹⁶².

Наступною соціально-економічною ціллю є заохочення розвитку технологічних інновацій. Надання переваг конкретній технології призводило б до «замороження» закону, тобто, його поєднання виключно з певним тимчасовим станом розвитку технологій. Такий стан речей грав би на руку виробникам такої технології, позбавляючи їх сенсу інвестувати у розвиток інших технологій. Інші ж

---

¹⁵⁷ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

¹⁵⁸ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.69

¹⁵⁹ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

¹⁶⁰ Там само

¹⁶¹ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання електронних довірчих послуг: способи імплементації // Visegrad journal of human rights. №6. 2017. с.8*

¹⁶² Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

підприємства, з огляду на те, що результати їх досліджень не визнаються законодавчо, також не будуть зацікавлені у дослідженні нових технологій¹⁶³.

Останньою з цілей вказаної групи є гарантування вільного вибору користувачами тієї технології, яка є найбільш підходящою відповідно до їх потреб¹⁶⁴.

“До другої групи – власне правових цілей – слід насамперед віднести забезпечення постійності правових норм. Норми законів мають бути досить гнучкими, щоб не було необхідності вносити до них зміни з кожною технологічною інновацією”¹⁶⁵. Окрім того, законодавець повинен прагнути зробити законодавче врегулювання доступним для пересічної людини, що змушена його дотримуватися. Наприклад, врегулювання використання електронного підпису має бути технологічно нейтральним, оскільки електронну транзакцію може укласти будь-який користувач Інтернету, його не використовують лише фахівці з технологій¹⁶⁶.

На основі аналізу груп цілей можна сформулювати два компоненти принципу технологічної нейтральності: принцип заборони технологічної дискримінації та принцип термінологічної нейтральності. Заборона технологічної дискримінації спрямована на забезпечення нейтральності змісту нормативних актів та наслідків державного регулювання, незважаючи на методи, якими користується законодавець¹⁶⁷.

Принцип термінологічної нейтральності, у свою чергу, гарантує сталість правових норм. Мова йде про метод формулювання законодавчих актів, що забезпечує оформлення юридичних текстів у нейтральній формі та впровадження регулювання, що не залежить від технології¹⁶⁸. Суть даного принципу зводиться до

---

¹⁶³ Там само. с.104

¹⁶⁴ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

¹⁶⁵ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

¹⁶⁶ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.73

¹⁶⁷ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.104

¹⁶⁸ Там само. с.104-105

простої ідеї, що тексти нормативних актів повинні послуговуватися технологічно нейтральною термінологією. Використані терміни повинні бути відкритими, узагальненими та гнучкими¹⁶⁹, а самі норми не повинні зобов'язувати учасників ринку використовувати якусь конкретну технологію для досягнення правових наслідків¹⁷⁰. “Натомість, небажано використовувати терміни, які стосуються лише конкретних технологій та вводити правила, які можна застосовувати лише на певному тимчасовому етапі розвитку технологій”¹⁷¹.

Щодо електронних довірчих послуг, то визначення основоположних понять у цій сфері з дотриманням принципу термінологічної нейтральності є досить важким. Доречним буде застосування функціонального підходу, тобто, визначення ЕДП через функції, які вони виконують. Функціональне визначення електронного підпису міститься, зокрема, в Цивільному кодексі Бельгії, Директиві 1999/93/ЄС та у Регламенті ЄС №910/2014¹⁷².

“(…) функціональні визначення можуть стосуватися не лише електронних підписів, а й будь-яких понять, які стосуються вимог до форми документа і його передачі, завдяки чому законодавче регулювання набуває ознак термінологічної нейтральності”¹⁷³.

Досить часто функціональне визначення електронного підпису здійснюється шляхом присвоєння йому функції забезпечення цілісності електронного документа. Виникає питання, чи не порушує таке визначення принцип термінологічної нейтральності, адже функцією цілісності сьогодні можуть повною мірою реалізувати лише електронні підписи, створені за допомогою технології подвійного криптографічного ключа. Справді, визначення електронного підпису через функцію цілісності суперечить принципу

---

¹⁶⁹ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 8

¹⁷⁰ Gregory J. *Technology Neutrality and the Canadian Uniform Acts* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://Lexum.com/conf/conf2002/actes/gregory.pdf> (12.12.2019)

¹⁷¹ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 8

¹⁷² Там само. с. 9

¹⁷³ Там само

термінологічної нейтральності. Формально він дотриманий, але по суті – ні. Однак, у цьому випадку потрібно враховувати важливість запобігання підробці документів в цифровому середовищі, тож надання електронному підпису функції забезпечення цілісності документа є виправдано необхідним¹⁷⁴.

Прикладом лиш формального дотримання принципу термінологічної нейтральності була Директива 1999/93/ЄС, у тексті якої не згадувалась жодна з технологій, однак зміст норм свідчив про те, що законодавець виходив саме із технології асиметричного шифрування. Таке регулювання обмежує появу нових технологій, адже вони повинні підлаштовуватися до вже встановленої моделі відносин. Тож таке регулювання штучно гальмує технічний прогрес та розвиток інновацій¹⁷⁵. З даним твердженням можна погодитись лише частково, адже в Директиві просто закріплений стандарт надійності електронного підпису. Тож навіть за таких умов ніщо не обмежує удосконалення технологій, що відповідають запиту забезпечення цілісності даних. Незважаючи на високий рівень надійності технології асиметричного шифрування, розробники могли б працювати, наприклад, над удосконаленням механізмів запобігання компрометації особистого ключа або над тим, щоб задля належної ідентифікації особи не потрібно було додатково створювати кваліфіковані сертифікати відкритих ключів.

“Заборона технологічної дискримінації (змістовна нейтральність) у свою чергу включає в себе два елементи: 1) заборона невиправданої дискримінації по відношенню до інформаційних технологій; 2) заборона дискримінації між різними інформаційними технологіями”¹⁷⁶. У контексті електронних довірчих послуг першому елементові відповідатиме дискримінація електронної довірчої послуги проти “паперового” процесу, наприклад, власноручного підпису, а другому

---

¹⁷⁴ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 9

¹⁷⁵ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 10

¹⁷⁶ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.105

елементів – дискримінація некваліфікованої електронної довірчої послуги проти кваліфікованої¹⁷⁷.

Заборона необґрунтованої дискримінації інформаційних технологій перш за все полягає у відсутності розбіжностей між правовими режимами деяких процесів лише з огляду на те, що вони мають електронний характер. На законодавчому рівні це можна реалізувати шляхом нормативного виключення можливості позбавити певний процес юридичної сили лише через його електронну форму. Таким чином законодавець забезпечує правову охорону процесам дематеріалізації документообігу¹⁷⁸.

Задля пристосування законодавства до сучасних електронних процесів, існуючі правові норми потрібно редагувати, включаючи до них регулювання як традиційних, так і електронних процесів. Приклади такого регулювання можна побачити в деяких іноземних юрисдикціях. Зокрема, Закон Великої Британії «Про порядок надання доказів у цивільних справах» 1995 року у новій редакції визначив «документ» як будь-що, що може містити інформацію будь-якого змісту; термін «колір паперу» замінив на «фонове середовище, на якому відображається інформація»; а слово «поштою» - на словосполучення «відповідним способом». Законодавство Бельгії зазначає, що вимога щодо письмової форми документа вважається виконаною за умови використання зрозумілих і доступних знаків, з якими можна в подальшому ознайомитися, незалежно від їх носія та способу передачі. У європейському ж законодавстві була введена концепція «засобу довготривалого зберігання інформації», що поєднує поняття «паперовий документ» та «електронний документ»¹⁷⁹.

Тож беззаперечним є те, що як електронний підпис, так і підпис від руки повинні розглядатися як доказ у суді. Не варто, однак, забувати, що обидва види підписів можуть бути позбавлені юридичної сили за певних обставин, наприклад,

---

¹⁷⁷ Там само

¹⁷⁸ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.105

¹⁷⁹ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 8

у разі їх підробки. Електронний підпис, окрім того, може бути позбавлений доказової сили ще й тому, що неналежно виконує закріплені за ним функції¹⁸⁰.

В Україні категорія електронних доказів вперше з'явилася у процесуальних кодексах, а саме, Цивільному процесуальному, Господарському процесуальному та Кодексу адміністративного судочинства, в 2017 році. Господарським процесуальним кодексом України у статті 42 передбачено, що документи, включаючи електронні докази, можуть бути подані до суду в електронній формі¹⁸¹. Відповідно до частини 2 статті 96 електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним цифровим підписом¹⁸².

Нейтральність технології також забезпечує дотримання принципу еквівалентності. Контроль наслідків поведінки, а не способу досягнення таких наслідків, призводить до рівнозначності офлайн та онлайн світів. Це відбувається тому, що регулятор бажає досягнення подібної мети як в цифровому, так і в офлайн середовищі¹⁸³.

Заборона позбавити електронну довірчу послугу юридичної сили тільки тому, що вона має електронну форму, не означає, що вона *ipso facto* є еквівалентною відповідному їй процесу у паперовій формі (з тією ж юридичною силою). Щоб дійти такого висновку, слід довести, що всі формальні функції, визначені законодавцем для «паперового» процесу, виконуються й у відповідному йому електронному процесі. Таким чином, доказування буде складатися з двох етапів: очевидна заборона дискримінації на першому етапі та можливе визнання еквівалентності з «паперовим» процесом на другому етапі. Тобто засіб доказування може бути прийнятним і допустимим (заборона дискримінації), але водночас може не мати жодної доказової сили¹⁸⁴.

Варто сказати, що на практиці можуть існувати і виправдані випадки порушення принципу заборони дискримінації щодо інформаційних технологій¹⁸⁵.

---

¹⁸⁰ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.106

¹⁸¹ Господарський процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №6, ст.56, Редакція від 16.11.2019. ч.5 ст.42

¹⁸² Господарський процесуальний кодекс України. ч.2 ст.96

¹⁸³ Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.70

¹⁸⁴ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.106

¹⁸⁵ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 11

Зокрема, в Україні електронна форма не передбачена для укладення таких складних актів як договори щодо відчуження нерухомості; договори за участю суб'єктів публічної адміністрації або виконання яких підлягає нагляду з боку таких суб'єктів; договори в галузі спадкового та сімейного права тощо. Законодавство США також відносить сюди офіційні судові документи¹⁸⁶.

Існування таких винятків є цілком логічним та зумовлене рядом обставин, як, наприклад, потребою в редагуванні законодавства, що для укладення певних правочинів вимагає присутності свідків чи посередництва третіх осіб, адже така вимога є обтяжливою в умовах онлайн-середовища. Також це може бути спричинено метою зниження ризиків порушення прав учасників правовідносин у суспільно важливих галузях права і так далі. Однак, законодавець має регулярно переглядати перелік актів, на які не розповсюджується електронна форма¹⁸⁷.

Інші дві ознаки, притаманні принципу недискримінації інформаційних технологій, забороняють висувати вищі або менші вимоги до електронних процесів, ніж до традиційних¹⁸⁸.

Що ж до заборони дискримінації між різними технологіями, то, перш за все, жоден електронний процес не може бути позбавлений юридичної сили з причини, що він ґрунтується на якійсь конкретній технології. Зокрема ст. 5 Директиви про електронні підписи забороняла дискримінацію електронного підпису лише на основі того, що він не ґрунтується на кваліфікованому сертифікаті¹⁸⁹.

Також жодна з технологій не може розраховувати на переваги, що не надаються одночасно й іншим технологіям. Прикладом порушення такого принципу може бути ситуація, за якої підписи, створені за допомогою технології асиметричного шифрування, наділені презумпцією дійсності, тоді як дійсність

---

¹⁸⁶ Там само

¹⁸⁷ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 11

¹⁸⁸ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.106

¹⁸⁹ Там само

інших підписів потрібно доводити у кожному окремому випадку. Диний підхід був притаманний Закону України «Про електронний цифровий підпис»¹⁹⁰.

Повертаючись до проблематики визначення термінів у законодавстві, зокрема, в контексті дотримання принципу недискримінації, варто згадати про «технологічний» спосіб, що проявляється у наявності технологічних визначень та посилань на конкретні технології в законодавчих нормах. Однак це не суперечить принципу заборони дискримінації доки одним технологіям не надаються переваги перед іншими і за умови перерахунку в нормативних актах усіх технологій, що здатні виконати певну функцію¹⁹¹. Технологічна нейтральність передбачає, що функції різних технологій можуть бути врегульовані у законодавстві. Функції технологій визначатимуть, з якою метою можна використати конкретну технологію. Таке використання допоможе визначити, чи цілі законодавчого врегулювання можуть або не можуть бути досягнуті за допомогою цієї конкретної технології¹⁹².

Вивчаючи випадки застосування принципу недискримінації, необхідно уточнювати, чи має він вплив на законодавчу діяльність, забороняючи законодавцю приймати норми, що за певних умов змушують звертатись виключно кваліфікованих довірчих послуг¹⁹³.

Вторгнення законодавця ло ринку довірчих послуг, які кваліфікованих, так і некваліфікованих, покладає на провайдерів кваліфікованих електронних довірчих послуг суворіші обов'язки,т им самим створюючи високий рівень правово безпеки. Проте застосування кваліфікованої електронної довірчої послуги не у всіх випадках є раціональним і законодавець це розуміє. Тож коментований принцип надає сторонам право обирати між кваліфікованими та некваліфікованими послугами¹⁹⁴.

¹⁹⁰ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.106

¹⁹¹ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 10

¹⁹² Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles...* p.70

¹⁹³ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.107

¹⁹⁴ Там само

Вимога покладатися виключно на результати кваліфікованих електронних довірчих послуг є раціональною з точки зору спільного інтересу, захисту прав третьої сторони, наприклад, державного контролю за податковою сферою. Законодавче ж схвалення використання некваліфікованих послуг за будь-яких умов можна порівняти з дозволом не підписувати документ зовсім. Отже, даний виняток пояснюється принципом функціональної еквівалентності, адже тільки кваліфікована електронна довірна послуга спроможна забезпечити виконання усіх функцій свого нецифрового еквіваленту. Особа може підписувати паперові документи, якщо не хоче звертатися до кваліфікованого надавача. Також може існувати спеціальне законодавство, яке заохочуватиме використання некваліфікованих послуг у певних правовідносинах¹⁹⁵.

За зразок виправданого ігнорування принципу заборони дискримінації між різними інформаційними технологіями можна взяти приклад Бельгії. Відповідно до бельгійських законів, електронна податкова декларація подається виключно з використанням електронної картки ідентифікації громадянина. Такий спосіб є правомочним лише якщо визначена законом технологія є доступною для більшості населення. В Бельгії основна маса населення користується електронними картками, тож наведена умова виконується¹⁹⁶.

Ще одним легітимним випадком відхилення від коментованого принципу є спонукання використовувати обрану технологію, не покладаючи, однак, обов'язок використовувати лише її. Наприклад, в міннесотському Акті про електронну автентифікацію від 1998 р. наведене визначення лише цифрового підпису, а використання інших підписів не регулюється. При цьому текст закону пояснює такий підхід метою зменшення кількості випадків недобросовісного використання електронних підписів¹⁹⁷.

---

¹⁹⁵ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації...* с.107

¹⁹⁶ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 12

¹⁹⁷ Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання...* с. 12

2.2. Правове регулювання різновидів електронних довірчих послуг

Суб'єкти відносин у сфері електронних довірчих послуг, а також державні органи, що здійснюють їх регулювання визначені у другому розділі Закону України «Про електронні довірчі послуги»¹⁹⁸. До них входять Кабінет Міністрів України; Національний банк України для банківської системи України; головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику і сфері електронних довірчих послуг; спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства¹⁹⁹.

На відміну від Закону України «Про електронний цифровий підпис», Закон «Про електронні довірчі послуги» закріплює розширений перелік державних органів, що регулюють сферу надання електронних довірчих послуг. Це не можна вважати показником надмірної бюрократизації сфери ЕДП. Навпаки, чітке розмежування повноважень і обов'язків кожного з цих органів дозволяє передбачати більшу впорядкованість сфери електронних довірчих послуг порівняно з електронним цифровим підписом²⁰⁰.

Дана структура системи органів державного регулювання забезпечує можливість гнучкого реагування на ймовірні трансформації органів державної влади. Формалізоване визначення основних органів системи спрямоване на захист Закону України «Про електронні довірчі послуги» від ситуативних змін у законодавстві²⁰¹.

---

¹⁹⁸ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 105

¹⁹⁹ Закон України «Про електронні довірчі послуги». ст. 7

²⁰⁰ Лаба О., Крошняк Н. *Новациї Закону України «Про електронні довірчі послуги»*. с. 185

²⁰¹ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 105

Відповідно до повноважень, визначених у Законі, Кабінет Міністрів України виступає координатором державної політики у сфері електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації, узгоджує діяльність органів, що здійснюють державне регулювання цих сфер, організовує міжнародне співробітництво²⁰².

Щодо головного органу у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері електронних довірчих послуг (центрального засвідчувального органу), то його повноваження є дуже різноманітними. Серед основних напрямів його діяльності можна виділити ведення Довірчого списку²⁰³ відповідно до Порядку²⁰⁴ та згідно з обов'язковими вимогами²⁰⁵, а також реєстру чинних, блокованих та скасованих сертифікатів відкритих ключів, надання кваліфікованих електронних довірчих послуг надавачам електронних довірчих послуг, участь в процесі припинення діяльності кваліфікованих постачальників електронних довірчих послуг, співпрацю з суб'єктами відносин в даній сфері та інші²⁰⁶.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації має повноваження:

- забезпечувати державний контроль за дотриманням вимог відповідного законодавства;
- встановлювати вимоги з безпеки та захисту інформації до кваліфікованих надавачів ЕДП;

---

²⁰² Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 6

²⁰³ Довірчий список - перелік кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг та інформації про послуги, що ними надаються. (Джерело: Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.6 ч.1 ст. 1).

²⁰⁴ Наказ Міністерства Юстиції України Про затвердження Порядку ведення Довірчого списку від 29.10.2018 №3373/5

²⁰⁵ Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження обов'язкових вимог до Довірчого списку від 26 вересня 2018 року №775

²⁰⁶ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 7

- аналізувати документи про відповідність за результатами проведення процедур оцінки відповідності;
- видавати приписи щодо усунення порушень вимог законодавства;
- накладати адміністративні штрафи за порушення вимог законодавства та інші²⁰⁷.

Щодо Національного банку України, то він створює засвідчувальний центр для забезпечення внесення кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг у банківській системі України. Засвідчувальний центр та кваліфіковані надавачі електронних довірчих послуг, стосовно яких засвідчувальним центром прийнято рішення про внесення відомостей про них до Довірчого списку, мають такі самі взаємні права та обов'язки, як і центральний засвідчувальний орган та кваліфіковані надавачі електронних довірчих послуг, стосовно яких центральним засвідчувальним органом прийнято рішення про внесення відомостей про них до Довірчого списку. До повноважень Національного банку України у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації належать, серед іншого, встановлення порядку надання та використання електронних довірчих послуг у банківській системі України; державне регулювання з питань електронної ідентифікації у банківській системі України²⁰⁸.

Повноваження центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері інформатизації, електронного урядування, формування і використання національних електронних інформаційних ресурсів, розвитку інформаційного суспільства спрямовані на розробку норм та стандартів у відповідній сфері, встановлення вимог до засобів електронної ідентифікації, рівнів довіри до них²⁰⁹.

До суб'єктів відносин у сфері електронних довірчих послуг законодавець відносить користувачів та надавачів електронних довірчих послуг, органи з оцінки

²⁰⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 8

²⁰⁸ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст.9

²⁰⁹ Там само ст.10

відповідальності, засвідчувальний центр, центральний засвідчувальний центр та контролюючий орган²¹⁰. В Законі визначені права та обов'язки лише одного із суб'єктів – користувачів електронних послуг²¹¹. Права в цілому забезпечують можливість суб'єкта вільно користуватися ЕДП та відстоювати свої права у разі порушення. Серед обов'язків варто виділити вимоги щодо забезпечення конфіденційності особистого ключа та поведінки у разі його компрометації²¹².

“У той же час стаття 13 визначає права і обов'язки кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, які, згідно зі статтею 11, не входять до переліку суб'єктів відносин у сфері електронних довірчих послуг”²¹³. Однак тут варто зауважити, що поняття «надавач електронних довірчих послуг»²¹⁴ може охоплювати собою поняття «кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг», адже за своєю суттю вони є тотожними. Винятком є лише те, що до кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг законодавець висуває додаткові вимоги, зокрема, бути внесеним до Довірчого списку²¹⁵. Тож необхідності зазначати кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг як окремого суб'єкта відносин у згаданій сфері немає. А от зазначення прав та обов'язків кваліфікованого надавача електронних довірчих послуг у Законі є цілком логічним, з огляду на те, що діяльність цього суб'єкта має бути детально врегульована відповідно до вимог Закону.

Права кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг спрямовані на те, щоб забезпечити їх можливість ефективно провадити свою діяльність. Серед них – можливість отримувати консультації від ЦЗО, звертатися до органів з оцінки відповідності для отримання відповідних документів, самостійно обирати,

---

²¹⁰ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 11

²¹¹ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 105

²¹² Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 12

²¹³ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 105

²¹⁴ Надавач електронних довірчих послуг - юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, фізична особа - підприємець, яка надає одну або більше електронних довірчих послуг. (Джерело: Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.28 ч.1 ст. 1).

²¹⁵ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.24 ч.1 ст.1

які саме стандарти з переліку КМУ будуть ними застосовуватися при наданні послуг²¹⁶.

Кваліфіковані надавачі електронних довірчих послуг повинні забезпечити захист інформації, що обробляється їх програмно-технічним комплексом, можливість цілодобового доступу до реєстру сертифікатів відкритих ключів та до інформації про їх статус через телекомунікаційні мережі загального користування, цілодобовий прийом та перевірку заяв користувачів про скасування, блокування та поновлення їхніх сертифікатів відкритих ключів; встановлення під час формування сертифіката відкритого ключа належності відкритого ключа та відповідного йому особистого ключа підписувачу чи створювачу електронної печатки; інформування контролюючого органу та користувачів про порушення конфіденційності та/або цілісності інформації; постійне зберігання всіх виданих кваліфікованих сертифікатів відкритих ключів та інше. Також передбачені Законом обов'язки мають на меті захистити користувачів ЕДП. Зокрема, для кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг вказаний обов'язок внесення коштів на поточний рахунок із спеціальним режимом використання у банку або страхування цивільно-правової відповідальності для забезпечення відшкодування шкоди, яка може бути заподіяна користувачам послуг чи третім особам внаслідок неналежного виконання кваліфікованим надавачем електронних довірчих послуг своїх зобов'язань²¹⁷.

Обов'язкові вимоги до кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, а також порядок перевірки їх дотримання встановлені постановою КМУ. “Ці вимоги визначають організаційно-методологічні, технічні та технологічні умови, яких повинен дотримуватися кваліфікований надавач електронних довірчих послуг (...), його відокремлені пункти реєстрації під час надання кваліфікованих електронних довірчих послуг їх користувачам”²¹⁸. Порядок

---

²¹⁶ Там само. ч.1 ст.13

²¹⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.2 ст.13

²¹⁸ Постанова Кабінету Міністрів України №992

перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг “(...) визначає механізм проведення Адміністрацією Держспецзв’язку заходів державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, у тому числі обов’язкових умов (...)”²¹⁹.

Щодо прав та обов’язків інших суб’єктів відносин у сфері електронних довірчих послуг варто зазначити, що окремо Закон не визначає права та обов’язки органів із оцінки відповідності, засвідчувального центру, ЦЗО та контролюючого органу. Однак в цьому і нема потреби, адже про їх права та обов’язки можна виокремити на основі наданих їм Законом повноважень.

Щодо органів із оцінки відповідності та контролюючого органу, то положення статті 5 Закону не відносять їх до системи органів, що здійснюють державне регулювання у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації. Відповідно до статей 32 та 33 вони є органами нагляду (контролю)²²⁰.

Органами оцінки відповідності є органи оцінки відповідності, акредитовані відповідно до законодавства у сфері акредитації²²¹. Механізм проведення процедури оцінки відповідності вимогам до кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг та послуг, що ними надаються, встановлений у порядку²²², затвердженому Кабінетом Міністрів України. Таку процедуру кваліфіковані надавачі електронних довірчих послуг повинні проходити кожні два роки та повідомляти результати оцінки контролюючому органу²²³.

Що ж до наглядової діяльності, то варто зазначити, що відповідно до українського законодавства, господарська діяльність у сфері електронних

---

²¹⁹ Там само

²²⁰ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106

²²¹ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.2 ст.32

²²² Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку проведення процедури оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг від 18 грудня 2018 року №1215

²²³ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч. 2-5 ст.32

довірчих послуг не підлягає ліцензуванню²²⁴. Зокрема, у п.8 ст.7 Закону України «Про ліцензування видів господарських діяльностей» вказано, що ліцензуванню підлягає господарська «діяльність у сфері телекомунікацій (...), надання послуг у галузі криптографічного захисту інформації (крім послуг електронного цифрового підпису) та технічного захисту інформації, за переліком, що визначається Кабінетом Міністрів України»²²⁵. Дане положення містить згадку електронного цифрового підпису, що вже є застарілим. За аналогією можемо поширити виняток щодо ліцензування на електронні довірчі послуги.

«Визначення суб'єкта «контролюючий орган» у ст.1 Закону відсутнє, однак за повноваженнями, відповідно до статей 5 та 8, до нього можна віднести «спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань організації спеціального зв'язку та захисту інформації»²²⁶. Відповідно до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» обов'язок здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг покладається на дану службу²²⁷.

Законом України «Про електронні довірчі послуги» визначено, що контролюючий орган «(...) здійснює планові та позапланові перевірки, а також заходи нагляду (контролю) та певного реагування»²²⁸. Такі перевірки стосуються «кваліфікованих надавачів електронних довірчих послуг, їхніх відокремлених пунктів реєстрації, засвідчувального центру, центрального засвідчувального органу (...)»²²⁹. При порівнянні даних положень Закону із Регламентом, можна помітити, що українська система перевірок трохи відрізняється. У Регламенті не

---

²²⁴ Марченко В. *Правові засади державного контролю у сфері електронного цифрового підпису* // Порівняльно-аналітичне право. №4. 2017. с.185

²²⁵ Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №23, ст.158, Редакція від 18.12.2019. п.8 ст.7

²²⁶ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106

²²⁷ Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України», Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, №30, ст.258, Редакція від 07.11.2018. п.29 ч.1 ст. 14

²²⁸ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106

²²⁹ Закон України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України». п.5 ч. 1 ст. 15

передбачено планових перевірок, натомість є попередня та постфактум наглядова діяльність²³⁰. Окрім того, контролюватися може і діяльність некваліфікованих провайдерів довірчих послуг²³¹. В українській моделі регулювання така опція відсутня.

Питанню електронної ідентифікації (далі – ЕІ) присвячений розділ третій Закону України «Про електронні довірчі послуги». Закон визначає ЕІ як “процедуру використання ідентифікаційних даних особи в електронній формі, які однозначно визначають фізичну, юридичну особу або представника юридичної особи”²³². “Ідентифікаційні дані особи - унікальний набір даних, який дає змогу однозначно встановити фізичну, юридичну особу або представника юридичної особи”²³³. Встановлення в Україні належного механізму електронної ідентифікації є важливим для забезпечення надійності електронних транзакцій. Безпечні ідентифікаційні рішення допоможуть зменшити ризики шахрайства та кіберзлочинності, забезпечити вищий рівень конфіденційності під час обміну даними та інформацією між суб’єктами електронних довірчих послуг²³⁴.

У статті 14 Закону вказано, що засоби електронної ідентифікації повинні підпадати під схему ЕІ, затверджену Кабінетом Міністрів України. Відповідне положення Кабміну²³⁵ наголошує на важливості електронної ідентифікації для захисту інформації, що використовується інтегрованою системою електронної ідентифікації²³⁶. Статтею 15 Закону визначено три рівні довіри до засобів

---

²³⁰ Регламент (ЄС) №910/2014... ч. 3(a) ст. 17

²³¹ Там само. ч. 3(b) ст. 17

²³² Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п.8 ч.1 ст.1

²³³ Там само. п.19 ч.1 ст.1

²³⁴ Соловйова Т. *Електронна ідентифікація захистить персональні дані українців* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011004 (22.12.2019)

²³⁵ Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації від 19 червня 2019 року №546

²³⁶ «Інформаційно-телекомунікаційна система, яка призначена для технологічного забезпечення безпечної електронної ідентифікації та автентифікації користувачів системи, (...) захисту інформації та персональних даних...» (джерело: Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації від 19 червня 2019 року №546)

електронної ідентифікації, які вже були охарактеризовані у першому розділі даної роботи.

Розділ IV Закону під назвою «Електронні довірчі послуги» є найбільшим за обсягом та заслуговує особливої уваги, адже саме в ньому розкривається суть електронних довірчих послуг. Стаття 16 Закону наводить перелік електронних довірчих послуг. Цей перелік уже згадувався у розділі першому даної роботи, також там були наведені короткі роз'яснення до кожної з послуг. “(...) Законом не надається визначень або склад вказаних довірчих послуг, натомість деталізують послуги, які не ввійшли в визначений склад довірчих послуг (...)”²³⁷.

Серед них:

- кваліфікована електронна довірча послуга створення, перевірки та підтвердження кваліфікованого електронного підпису чи печатки²³⁸;
- кваліфікована електронна довірча послуга формування, перевірки та підтвердження чинності кваліфікованого сертифіката електронного підпису чи печатки²³⁹;
- кваліфікована електронна довірча послуга формування, перевірки та підтвердження чинності кваліфікованого сертифіката автентифікації веб-сайту²⁴⁰;
- кваліфікована електронна довірча послуга формування, перевірки та підтвердження кваліфікованої електронної позначки часу²⁴¹;
- кваліфікована електронна довірча послуга реєстрованої електронної доставки²⁴²;

---

²³⁷ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106

²³⁸ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 18

²³⁹ Там само. ст. 20

²⁴⁰ Там само. ст. 21

²⁴¹ Там само. ст. 26

²⁴² Там само. ст. 27

- кваліфікована електронна довірча послуга зберігання кваліфікованих електронних підписів, печаток та сертифікатів, пов'язаних із цими послугами²⁴³.

“Така колізія авторами закону мотивується застосуванням правила законотворення «від загального до часткового», оскільки вважається, що кваліфікований електронний підпис є похідним поняттям від удосконаленого електронного підпису”²⁴⁴. “Кваліфікований електронний підпис - удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного підпису і базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа”²⁴⁵. “Така правова конструкція досить непевно ототожнює електронні довірчі послуги і кваліфіковані електронні довірчі послуги, що потребує внесення доповнень неоднозначного трактування вказаних дефініцій”²⁴⁶.

Електронні довірчі послуги можуть надаватися у сукупності, як окремі послуги, або у різних комбінаціях.

Послуга електронного підпису вже давно знайома українському користувачу. Вона, разом з послугою електронної печатки, є, безперечно, найуживанішою. В рамках надання даної послуги надавач зобов'язаний також здійснювати технічну підтримку та обслуговування кваліфікованих засобів підпису та печатки.

Кваліфікована електронна довірча послуга створення, перевірки та підтвердження кваліфікованого електронного підпису чи печатки включає також генерацію пар ключів, зберігання особистого ключа еваліфікованого електронного підпису и печатки²⁴⁷.

Послуга реєстрованої електронної доставки передає електронні дані захищеним способом, підтверджуючи факт відправлення та отримання цих даних.

²⁴³ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ст. 28

²⁴⁴ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106

²⁴⁵ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. п. 23 ч.1 ст.1

²⁴⁶ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106

²⁴⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги” ч.1 ст.18

Дана послуга можлива за умови електронної ідентифікації сторін. Додатково до цього будуть зафіксовані дата та час відправки повідомлення та факт внесення змін до даних.

Кваліфікована електронна довірча послуга формування, перевірки та підтвердження кваліфікованої електронної позначки часу має презумпцію точності дати та часу, на які вона вказує, та цілісності електронних даних, з якими ці дата та час пов'язані²⁴⁸.

2.3. Транскордонність електронних довірчих послуг

Україна є однією з шести країн, що входить до ініціативи Східного Партнерства, розробленою Європейським Союзом. В рамках цієї ініціативи ЄС, серед іншого, збирається допомагати країнам-партнерам розвивати свої місцеві цифрові економіки та суспільства²⁴⁹. Творення цифрового співтовариства передбачає гармонізацію цифрових ринків ЄС та країн Східного Партнерства²⁵⁰. Наслідком має стати “спрощення процесу обміну інформацією між країнами-учасницями, підвищення надійності захисту систем та даних, а також розширення бізнес-можливостей країн-учасниць цифрової спільноти”²⁵¹.

“За словами єврокомісара з питань цифрової економіки і суспільства Гюнтера Еттінгера, цифрова спільнота (...) створить передумови для прискорення розвитку економіки України, розширить можливості для малого та середнього бізнесу і спрощення бюрократичних процедур між країнами”²⁵².

Співпраця України з ЄС у цьому напрямі є необхідною, адже Україна в цілому прагне зближення з Європою. “Цифрове співтовариство як віртуальна ІТ-

²⁴⁸ Закон України “Про електронні довірчі послуги” ч.1 ст.26

²⁴⁹ Гегедош К. *Передумови становлення інтерактивно-інформаційного транскордонного співробітництва в системі міжнародної цифрової інтеграції* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/2192/19-14-17.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (05.12.2019)

²⁵⁰ Гармонізація цифрових ринків з ЄС та країнами СхП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cid.center/projects/citizenengagementproject/> (05.12.2019)

²⁵¹ Гегедош К. *Передумови становлення інтерактивно-інформаційного транскордонного співробітництва...*

²⁵² Там само

спільнота призначена для створення спільного інформаційного (цифрового) поля”²⁵³. Саме в рамках Цифрового співтовариства Україні буде зручно розвивати сфери електронної ідентифікації і довірчих послуг, а також займатися пов’язаними проєктами, що стосуються мережевої та інформаційної безпеки, кібербезпеки, розробки інновацій, електронного урядування та інших²⁵⁴.

Тож найближчим часом Україні треба працювати над гармонізацією стандартів, лібералізацією та контролем цифрового ринку, спільними з ЄС фінансовими проєктами²⁵⁵. Нашою ціллю є “(...) розробити дієвий механізм цифрової економіки на регіональному прикордонному рівні шляхом формування співпраці в мережі інтерактивних транскордонних відносин”²⁵⁶.

До прийняття Закону України «Про електронні довірчі послуги» в Україні визнавалися електронні цифрові підписи, що підтверджувалися з використанням сертифікатів ключів, виданих виключно в Україні²⁵⁷. “Таким чином, учасники правовідносин у сфері електронно-цифрового підпису в Україні фактично позбавлені можливості користуватися послугами іноземних компаній”²⁵⁸. Звичайно, що відсутність співпраці зі світовими лідерами в цій галузі, що мають розвинену інфраструктуру²⁵⁹, значно стримувало розвиток цифрової економіки України.

Такий стан речей суперечив положенням «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 27 червня 2014 р., адже нею було встановлено, що “Сторони підтримують діалог з питань регулювання електронної торгівлі, що включає, *inter alia*, такі

---

²⁵³ Там само

²⁵⁴ Там само

²⁵⁵ Гегедош К. *Передумови становлення інтерактивно-інформаційного транскордонного співробітництва...*

²⁵⁶ Там само

²⁵⁷ Закон України “Про електронний цифровий підпис”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №36, ст.276, Втрата чинності від 07.11.2018. ст. 6

²⁵⁸ *Правове регулювання електронного цифрового підпису в Україні: стан і перспективи*

²⁵⁹ Там само

питання: визнання сертифікатів електронних підписів, виданих населенню, та сприяння розвитку послуг транскордонної сертифікації. (...) Таке співробітництво може існувати у формі обміну інформацією про відповідне законодавство Сторін стосовно цих питань, а також про впровадження такого законодавства²⁶⁰.

Тож взаємне визнання українських та іноземних сертифікатів електронних підписів стало значущою новацією Закону України «Про електронні довірчі послуги», що має потенціал наблизити стан справ у цій сфері в Україні до європейських стандартів.

На практиці транскордонне надання електронних довірчих послуг може суттєво знизити вартість та часоємність процедур офіційної комунікації між органами України та ЄС²⁶¹. Громадяни ж зможуть, наприклад, транскордонно подавати податкові декларації, вступити до іноземного університету або дистанційно відкрити рахунок у банку²⁶².

Принцип технологічної сумісності, іншими словами інтероперабельності, згаданий в першому розділі Закону України «Про електронні довірчі послуги» спрямований на те, щоб зробити міжнародне співробітництво у сфері ЕДП можливим. Під інтероперабельністю розуміють здатність двох або більше систем або компонентів до обміну інформацією і до використання інформації, отриманої в результаті обміну²⁶³. Відповідно до цього принципу мають вирішуватися проблеми технологічного характеру, такі як технологічна несумісність алгоритмів електронної ідентифікації та автентифікації²⁶⁴. Впровадження в Україні національних, європейських та міжнародних стандартів, що забезпечують

---

²⁶⁰ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. // Офіц. вісн. України. № 75. 2014. ст. 140

²⁶¹ Макіяв Д. *Довірчі інтернет-послуги*

²⁶² Брошеван С., Потій О. *Особливості реалізації Edelivery в контексті електронних довірчих послуг. Досвід Євросоюзу* // Радиотехника. №193. 2018. с.179

²⁶³ Батоврин К., Гуляев Ю., Олейников А. *Обеспечение интероперабельности – основная тенденция в развитии открытых систем* // Информационные технологии и вычислительные системы. №5. 2009. с. 9

²⁶⁴ Козлов Ю., Черніков Д. *Пропозиція до розробки державної політики електронної ідентичності в Україні*. Європейський інформаційно-дослідницький центр. с.10

достатній рівень ітероперабельності між постачальниками електронних послуг, є одним із завдань, виконання якого сприятиме розвитку інфраструктури електронної ідентифікації в Україні²⁶⁵. Це надасть можливість “суттєво зменшити фрагментацію послуг цифрового ринку, створити базу для розвитку цифрової економіки, залучити громадян України та розширити коло користувачів європейського цифрового ринку та транскордонних цифрових послуг”²⁶⁶.

У статті 37 Закону України «Про електронні довірчі послуги» визначено, що “Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сферах електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації на основі міжнародних договорів України (...) в порядку, встановленому законом²⁶⁷. Закон України «Про електронні довірчі послуги», на відміну від свого попередника, застосував розширений підхід до визначення іноземних сертифікатів ключів електронних підписів²⁶⁸. Так, статтею 38 встановлено, що “електронні довірчі послуги, що надаються відповідно до вимог нормативно-правових актів, що регулюють правові відносини у сфері електронних довірчих послуг в іноземних державах, визнаються в Україні електронними довірчими послугами того самого виду разі відповідності хоча б одній із таких умов:

1) кваліфікований надавач електронних довірчих послуг іноземної держави відповідає вимогам цього Закону, що підтверджується центральним засвідчувальним органом (або засвідчувальним центром у разі надання електронних довірчих послуг у банківській системі України та при здійсненні переказу коштів);

---

²⁶⁵ Там само. с.21

²⁶⁶ Бондарчук *Електронний цифровий підпис – європейський курс України* // Бюлетень Міністерства юстиції України. №1. 2015. с. 8

²⁶⁷ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.1-2 ст.31

²⁶⁸ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с.106-107

2) кваліфікований надавач електронних довірчих послуг внесений до Довірчого списку держави, з якою Україна уклала відповідний двосторонній або багатосторонній міжнародний договір”²⁶⁹.

Також в Законі вказано, що “електронні довірчі послуги не можуть визнаватися недійсними лише через те, що вони надані відповідно до вимог нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері електронних довірчих послуг в іноземних державах”²⁷⁰.

Крім того, у Законі визначено, що Кабінет Міністрів України має затвердити Порядок використання інформаційно-телекомунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб’єктами різних держав²⁷¹.

Даним Порядком²⁷², серед іншого, встановлено, що “Мін’юст для виконання функцій центрального засвідчувального органу забезпечує визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб’єктами різних держав, шляхом укладення відповідного міжнародного договору України про взаємне визнання сертифікатів відкритих ключів та електронних підписів (...)”²⁷³. Положення такого міжнародного договору мають містити умови взаємного визнання іноземних електронних довірчих послуг,

---

²⁶⁹ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.1 ст.38

²⁷⁰ Там само. ч.2 ст.38

²⁷¹ Закон України “Про електронні довірчі послуги”. ч.3 ст.38

²⁷² Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку взаємного визнання українських та іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-телекомунікаційної системи центрального засвідчувального органу для забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб’єктами різних держав від 23 сіня 2019 року №60

²⁷³ Там само. п.6

певні технічні вимоги, що забезпечили б технічну сумісність, порядок здійснення нагляду контролюючими органами і так далі²⁷⁴.

Закріплення у Законі України «Про електронні довірчі послуги» принципу визнання іноземних довірчих послуг та сертифікатів саме по собі не забезпечує, на жаль, безперешкодної співпраці українських юридичних та фізичних осіб, громадянських та державних організацій зі своїми партнерами у світі. Питання транскордонних довірчих послуг залишається остаточно не вирішеним, зокрема тому, що у законодавстві не визначено базові для цієї сфери дефініції та не досконало визначені інституційні питання²⁷⁵.

Україна лише нещодавно стала на шлях до забезпечення вільного обігу електронних довірчих послуг без кордонів. Орієнтуючись на Регламент ЄС № 910/2014 та його позицію щодо того, що не має бути жодних обмежень для надання довірчих послуг на території будь-якої держави-члена провайдерами довірчих послуг, заснованими на території інших держав-членів з причин, що належать до сфер, на які розповсюджується дія Регламенту²⁷⁶, Україна хоче долучитися до цього процесу подолання обмежень кордонами та налагодити систему визнання електронних довірчих послуг, наданих іноземними провайдерами.

У Регламенті опосередковано йдеться про транскордонний режим застосування електронних довірчих послуг, електронного підпису та електронних сертифікатів. У ньому вживаються терміни «транскордонні цифрові послуги», «транскордонна сумісність електронних підписів», «транскордонне використання засобів електронної ідентифікації» та інші, зміст яких, однак, у документі не визначено. На думку пана Костенко необхідним є запропонувати на законодавчому рівні конкретні визначення поняттям «транскордонної електронної довірчої послуги» та «транскордонного режиму електронної довірчої послуги». Це

---

²⁷⁴ Там само. п.9

²⁷⁵ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 107

²⁷⁶ Регламент (ЄС) №910/2014... ст. 5

допоможе в правовому полі накопичити поняття транскордонного режиму застосування довірчих послуг, взаємного визнання засобів електронної ідентифікації, сертифікатів та електронних підписів²⁷⁷. Ця думка видається слушною і з нею варто погодитися.

Незважаючи на певний позитив, який привніс Закон України «Про електронні довірчі послуги», «правове регулювання відносин пов'язаних із визнанням в Україні іноземних цифрових сертифікатів та цифрових довірчих послуг наразі законодавством регулюється формально»²⁷⁸. На сьогодні, «використання іноземних довірчих послуг та визнання іноземних сертифікатів цифрових підписів в Україні реалізується виключно в комерційній сфері за згодою і на умовах сторін, учасників комерційних угод»²⁷⁹. Залишається невирішеною проблема «відсутності єдиного правового регулювання порядків та процедур транскордонного визнання іноземних сертифікатів цифрових підписів та електронних довірчих послуг, а також єдиного глосарію правових норм та дефініцій в галузі цифрового підпису різних юрисдикцій»²⁸⁰. Неоднозначним також є «застосування одночасно двох рівнів довіри визнання іноземних сертифікатів цифрових підписів та електронних довірчих послуг: за принципом «згоди сторін» та за умови їх верифікації третьою стороною, як незалежного суб'єкту правовідносин у сфері цифрового підпису»²⁸¹.

Попри те, що на законодавчому рівні як в Україні так і у Європейському Союзі все ще залишається простір для вдосконалення, вже можна говорити про деякі практичні досягнення співпраці з Європою. Зокрема, у грудні 2018 року Україна і Євросоюз підписали угоду щодо електронного урядування. Як наслідок Україна отримала «доступ до програми ЄС ISA, яка опікується розробкою єдиних

---

²⁷⁷ Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.17

²⁷⁸ Костенко О. *Сучасна правова модель суспільних відносин...* с. 5

²⁷⁹ Костенко О. *Сучасна правова модель суспільних відносин...* с. 4-5

²⁸⁰ Там само. с. 5

²⁸¹ Там само

стандартів надання електронних послуг²⁸². Це дозволить забезпечувати відповідність українських електронних послуг європейським стандартам та інтероперабельність обміну даними як на території України, так і при взаємодії з країнами-членами ЄС²⁸³.

Європа, звичайно, є не єдиною, хто прагне до міжнародної співпраці у сфері електронних довірчих послуг. В країнах-учасницях Асоціації держав Південно-Східної Азії (ASEAN) електронні довірчі послуги вже давно набули широкого застосування. У 2007 році Таїланд та Сінгапур разом з Японією вдалися до експерименту щодо транскордонного узгодженого використання та взаємного визнання операцій з електронним підписом. Експеримент охопив державну та банківську сфери, а його метою було детальне вивчення можливостей використання електронних довірчих послуг країнами-членами ASEAN²⁸⁴.

Отже, нещодавні законодавчі зміни вивели Україну з періоду застою щодо розвитку міжнародного співробітництва у сфері електронних довірчих послуг. На сьогодні правовий механізм забезпечення визнання іноземних сертифікатів електронних підписів та електронних довірчих послуг все ще потребує вдосконалення. Позитивом є залученість України до ініціативи Цифрового співтовариства ЄС, програми ЄС ISA. У той же час орієнтованість законодавства виключно у напрямку інтеграції в законодавче поле Європейського Союзу є недоліком²⁸⁵, адже хотілось би бачити Україну у якості міжнародного партнера й інших держав.

2.4. Проміжні висновки

В межах другого розділу роботи досліджено зміст норм Закону України «Про електронні довірчі» послуги, а також похідних від нього нормативно-

²⁸² Україна і Євросоюз підписали угоду щодо електронного урядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2600622-ukraina-i-evrosouz-pidpisali-ugodu-sodo-elektronnogo-uraduvanna.html> (02.12.2019)

²⁸³ Там само

²⁸⁴ Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання...* с.17

²⁸⁵ Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг...* с. 106-107

правових актів, що у своїй сукупності становлять правове регулювання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації в Україні.

Виявлено, що причиною законодавчого врегулювання даної сфери стали зобов'язання України відповідно до Угоди про асоціацію, а метою – бажання ввести електронні довірчі послуги у повсякденний вжиток, створити єдиний простір довіри між Україною та її іноземними партнерами, сприяти транскордонному співробітництву.

Встановлено, що Законом визначено обов'язки суб'єктів правовідносин, основні засади надання електронних довірчих послуг, порядок здійснення нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства, правові та організаційні засади електронної ідентифікації.

Практика застосування нового Закону вже показує позитивні результати, зокрема в частині збільшення кількості наданих послуг кваліфікованого електронного підпису та кваліфікованої електронної позначки часу.

Встановлено, що недоліком даного правового врегулювання є його спрямованість виключно на співрацю з європейськими партнерами, що значно обмежує користувачів електронних довірчих послуг.

Внаслідок порівняння змісту Закону із Законом України “Про електронний цифровий підпис” виявлено, що відбулося масштабне оновлення термінів та зближення термінології з термінологією, вжитою в Регламенті ЄС №910/14. Також, вперше в Україні на законодавчому рівні було закріплено процедуру електронної ідентифікації.

Проаналізовано також дотичні до досліджуваної сфери законодавчі норми. Зокрема в Цивільному кодексі України містяться норми, що допускають дійсність електронної форми договору. У Законі України “Про електронні документи та електронний документообіг” наявність електронного підпису визначено в якості запоруки оригінальності документа. Також визначено напрями вдосконалення

регулювання сфери електронної комерції, а саме, закріплення більш чітких вимог до підписання електронних комерційних угод.

У розділі детально розглянуто принципи надання електронних довірчих послуг. Особливу увагу сконцентровано навколо галузевих принципів - забезпечення функціональної сумісності, технологічної нейтральності національних технічних рішень та недопущення їх дискримінації. На основі аналізу даних принципів виявлено, що визначення електронних довірчих послуг через їх функції, особливо, функцію забезпечення цілісності електронних даних, суперечить принципу нейтральності. Проте такий спосіб визначення є найбільш доцільним з огляду на цілі використання електронних довірчих послуг. Встановлено також, що заборона дискримінації виражається у рівному ставленні до паперових та електронних документів, а також не дозволяє надавати якихось переваг конкретній технології.

Також у другому розділі проаналізовано перелік суб'єктів та органів, що здійснюють регулювання відносин у сфері електронних довірчих послуг. Детальний розподіл повноважень між даними органами забезпечує можливість гнучкого реагування на будь-які перетворення в системі органів державної влади.

На основі аналізу напрямів діяльності та повноважень органів регулювання виявлено, що основний їх масив спрямований на захист прав користувачів електронних довірчих послуг, забезпечення безпечного середовища та ефективне надання цих послуг.

Розглянуто права та обов'язки користувачів та кваліфікованих надавачів ЕДП. Одним з головних обов'язків обох суб'єктів є належна поведінка у разі компрометації особистого ключа. В такому випадку він має бути терміново заблокований.

На основі законодавчих положень встановлено також особливості роботи органів наглядової діяльності, зокрема, стосовно проведення планових та позапланових перевірок.

Виявлено, що регулювання, запропоноване Законом України “Про електронні довірчі послуги”, надає можливість користуватись електронними довірчими послугами у транскордонному режимі, що значно розширює можливості для ведення господарської діяльності.

III. ПРАВА ЛЮДИНИ ТА ЕЛЕКТРОННІ ДОВІРЧІ ПОСЛУГИ

3.1. Дотримання прав людини в контексті застосування електронних довірчих послуг

У попередніх розділах вже неодноразово згадувалися та частково характеризувалися сфери використання електронних довірчих послуг. В межах даної роботи доцільним буде більш детально розкрити цю тему, а також звернути увагу на питання забезпечення прав людини при застосуванні ЕДП.

У 1990-х роках постало питання про виокремлення нового покоління прав людини – четвертого, що стосується, серед іншого, прав людини в інформаційному суспільстві. Відносини у цій сфері напряду пов'язані зі збиранням, зберіганням, обробкою, використанням та поширенням інформації²⁸⁶. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про інформацію» “інформація про фізичну особу (персональні дані) – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована”²⁸⁷. Саме таку інформацію користувачі електронних довірчих послуг мають надати їх постачальнику задля отримання даних послуг. Тому персональні дані є основним атрибутом електронного підпису²⁸⁸. Право на захист персональних даних можна вважати центральним для сфери електронних довірчих послуг.

Закон України «Про електронні довірчі послуги» закріплює принцип захисту персональних даних, що обробляються під час надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації, та не раз вказує, що захист персональних даних має здійснюватися відповідно до вимог закону. У Законі України «Про захист персональних даних» акцент робиться на тому, що “обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за

---

²⁸⁶ Брижко В. *Домінанта праворозуміння та основ понятійно-категоріального апарату інформаційного права* // Інформація і право. №3 (3). 2011. с.7, 14

²⁸⁷ Закон України “Про інформацію”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №48, ст.650, Редакція від 21712.2019. ч.1 ст.1

²⁸⁸ Обуховська Т. *Нормативно-правове забезпечення обробки та циркуляції персональних даних* // Вісник Національної академії державного управління. с. 119

згодою суб'єкта персональних даних”²⁸⁹. У Регламенті ЄС № 910/2014 йдеться, що автентифікація для онлайн-сервісу повинна стосуватися оброблення лише тих ідентифікаційних даних, які є адекватними, релевантними та не надмірними для надання доступу до цієї послуги в Інтернеті²⁹⁰.

Варто пам'ятати, що впровадження європейських стандартів в Україні передбачає надійність та захищеність державної інфраструктури ідентифікації. Важливим є вирішення питань безпеки, адже в умовах високого рівня кіберзлочинності, збільшення кількості інформаційних систем, що використовують персональні дані, може бути необачним²⁹¹, тим більше в умовах гібридної війни з Росією. Україна вже має досвід масштабних хакерських атак з боку Росії. В червні 2017 року використання вірусу Petya призвело до “порушення роботи українських державних підприємств, установ, банків, медіа тощо. Внаслідок атаки була заблокована діяльність таких підприємств як аеропорт «Бориспіль», ЧАЕС, Укртелеком, Укрпошта, Ощадбанк, Укрзалізниця та низки інших великих підприємств”²⁹².

Беззаперечно, що технологія, яку використовують електронні довірчі послуги, сама по собі є надійною та виключає багато ризиків, що притаманні паперовому документообігу. Однак, існує багато загроз, які, на жаль, не вирішуються за допомогою технології відкритого ключа. Частина з них може бути наслідками необачності користувачів ЕДП, як наприклад, компрометація ключа, зберігання його на незахищеному носії. Проте найбільшим ризиком, на мою думку, є низька культура поваги до персональних даних в українському суспільстві. Неналежне ставлення надавачів електронних довірчих послуг до захисту персональних даних клієнтів може мати надзвичайно негативні наслідки.

---

²⁸⁹ Закон України “Про захист персональних даних”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, №34, ст.481, Редакція від 21.12.2019. ст.6

²⁹⁰ Регламент (ЄС) №910/2014... (11)

²⁹¹ Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС*

²⁹² *Хакерські атаки на Україну (2017)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хакерські_атаки_на_Україну_\(2017\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хакерські_атаки_на_Україну_(2017)) (20.12.2019)

Тому наглядова діяльність у цій сфері, що базується на положеннях Закону України «Про електронні довірчі послуги», є необхідною гарантією безпеки користувачів.

Формування інформаційного суспільства опосередковано коригує зміст усіх прав і свобод людини²⁹³. Тому наслідки використання електронних довірчих послуг не обмежуються впливом лише на інформаційні права людини, а є значно ширшими. Загалом, Закон України «Про електронні довірчі послуги» привніс собою багато позитивних моментів стосовно дотримання прав людини в Україні. Наразі державна політика України спрямована на розбудову приязного для людини інформаційного суспільства²⁹⁴, що має потенціал значно покращити різноманітні аспекти життя громадян.

Задля того, щоб більш комплексно проаналізувати вплив електронних довірчих послуг на суспільні відносини, доцільно буде згадати сферу електронної комерції. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій є рушійною силою для змін у сфері економічних відносин та становлення інформаційної економіки²⁹⁵.

Оформлення договорів є, очевидно, найбільш поширеною юридично-врегульованою діяльністю в онлайн-середовищі²⁹⁶. Велика частина онлайн-договорів припадає на сферу електронної комерції. «ЕК розглядають як будь-який вид угод, за якими взаємодія сторін здійснюється електронним способом замість фізичного обміну або безпосереднього контакту»²⁹⁷. На відміну від традиційної комерції, електронна уможлиблює вибір та замовлення товару з використанням мережі Інтернет, а здійснення оплати за допомогою електронних документів та електронних засобів платежу²⁹⁸. «(...) Іншими словами: електронна комерція – це

---

²⁹³ Золотар О. *Правові основи інформаційної безпеки людини*. Національний юридичний університет імені Ярослава Мужрого. 2018. с.23

²⁹⁴ Золотар О. *Правові основи інформаційної безпеки людини*. с.20

²⁹⁵ Янчук Ю. *Правове регулювання інформаційних відносин в глобальній мережі Інтернет*. Національний університет біоресурсів і природокористування. 2019. с.116

²⁹⁶ Muggay A. *Information Technology Law*. p.519

²⁹⁷ Бачинський Т. *Основи ІТ-права*. с. 24

²⁹⁸ Бачинський Т. *Основи ІТ-права*. с. 24они

створення вартості завдяки використанню цифрових технологій”²⁹⁹.

За словами колишнього Міністра юстиції Павла Петренка Закон «Про електронні довірчі послуги» сприяє встановленню в Україні повноцінної електронної комерції, що відповідає європейським стандартам. Український бізнес отримує можливість брати участь в міжнародних тендерах, просувати свої товари на іноземних ринках. І усе це можна реалізувати через смартфон³⁰⁰. Важко не погодитися зі словами пана Петренка, адже електронні довірчі послуги і справді усунуть такі перешкоди для ведення бізнесу, як необхідність офлайн зустрічей між контраптерами, необхідність пересилання паперових документів поштою і так далі. Усе це забирало багато часу та зменшувало ефективність бізнесу.

У цьому контексті не можна не згадати визнану успішною міжнародною спільнотою українську систему електронних торгів ProZorro. Дана система, у тому числі і завдяки використанню електронного підпису, забезпечує перехід на електронний документообіг, прозорість тендерного процесу, запобігання корупції³⁰¹.

На практиці електронна комерція найчастіше має справу з оформленням договорів купівлі-продажу, постачання, авіа- та морських пасажирських або товарних перевезень, а також страхування, банківських договорів та інших³⁰².

Оновлення українського законодавства вирішує і іншу проблему. Для електронної комерції досить поширеною є ситуація, коли на сайті відсутня інформація про продавця, за якою можна було б його ідентифікувати. У той же час, покупець не отримує розрахункові документи під час отримання Інтернет-товарів з оплатою готівкою. Наслідком цього стає нездатність контролюючих органів захистити права споживачів у разі виникнення спору між сторонами³⁰³.

---

²⁹⁹ Желіховський В. *Правові засади електронної комерції*. Київський національний університет внутрішніх справ, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://revolution.allbest.ru/law/00457608_0.html#text (10.11.2019)

³⁰⁰ Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС*

³⁰¹ ProZorro [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ProZorro> (20.12.2019)

³⁰² Бачинський Т. *Основи ІТ-права*. с. 24

³⁰³ Макіяні Д. *Довірчі інтернет-послуги*

Янчук Ю. *Правове регулювання інформаційних відносин в глобальній мережі Інтернет*. с.110

Завдяки впровадженню в Україні електронних довірчих послуг та можливості електронної ідентифікації комерційні угоди в онлайн-режимі зможуть прирівнятися за юридичними наслідками до цивільних правовідносин за Цивільним кодексом України, а недобросовісні учасники електронної комерції зможуть бути притягнуті до юридичної відповідальності³⁰⁴. Очевидно, що Закон України «Про електронні довірчі послуги» є революційним для даної сфери³⁰⁵, однак він лише надає інструменти для покращення стану справ з електронною комерцією. Для більш належного регулювання сфери потрібно вдосконалити Закон України «Про електронну комерцію», зокрема, шляхом закріплення у ньому вимог щодо чіткої ідентифікації суб'єктів відносин³⁰⁶.

Завдяки нововведенням Закону України «Про електронні довірчі послуги», що стосуються можливостей ідентифікації, суб'єкти, «які першими отримають належний рівень електронної ідентифікації, отримають більшу довіру споживачів та посядуть більш вигідні конкурентні позиції на ринку»³⁰⁷. Закон також повпливає на інтереси інтернет-майданчиків, за допомогою яких проводяться певні транзакції, як наприклад, надання послуг або купівля-продаж товарів. Скориставшись послугою автентифікації веб-сайту, вони зможуть стати повноцінними учасниками правовідносин між їх користувачами³⁰⁸.

Важливо усвідомлювати необхідність врахування міжнародного досвіду щодо правового та організаційного забезпечення інформаційної безпеки з огляду на специфіку галузі електронної комерції³⁰⁹. Основними орієнтирами щодо врегулювання інформаційних відносин у цій галузі мають бути наближення українського законодавства до європейських стандартів та дотримання прав усіх учасників даних відносин. Належна ідентифікація суб'єктів електронної комерції

---

³⁰⁴Макія Д. *Довірчі інтернет-послуги*

³⁰⁵Янчук Ю. *Правове регулювання інформаційних відносин в глобальній мережі Інтернет*. с.116

³⁰⁶Там само. с.110

³⁰⁷Макія Д. *Довірчі інтернет-послуги*

³⁰⁸Там само

³⁰⁹Золотар О. *Правові основи інформаційної безпеки людини*. с.27

сприятиме детінізації даної сфери³¹⁰. Відповідно, це позитивно вплине на стан забезпечення прав людини в Україні.

Поряд з уже традиційною сферою електронної комерції розвивається й інша сфера, що здатна комплексно впровадити електронні довірчі послуги в повсякденне життя людей. Держава активно впроваджує нові технології, стаючи на шлях електронної демократії.

Електронна демократія - форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій в демократичних процесах, що дає змогу: посилити участь, ініціативність та залучення громадян на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівні до публічного життя; поліпшити прозорість процесу прийняття рішень, а також підзвітність демократичних інститутів; поліпшити зворотну реакцію суб'єктів владних повноважень на звернення громадян; сприяти публічним дискусіям та привертати увагу громадян до процесу прийняття рішень³¹¹.

У вересні 2019 року розпочало свою діяльність Міністерство цифрової трансформації України. Даний орган центральної виконавчої влади “відповідатиме за формування та реалізацію державної політики у сфері цифровізації, відкритих даних, національних електронних інформаційних ресурсів та інтероперабельності, впровадження електронних послуг, електронних довірчих послуг тощо”³¹². Електронний підпис як засіб ідентифікації особи є первинним елементом електронного урядування, без якого воно навряд чи було б ефективним³¹³. Створення органу, що формує політику у сфері діджиталізації, має значно прискорити процес повноцінної інтеграції ЕДП у суспільні відносини.

“Е-урядування вже встигло належним чином себе зарекомендувати на

---

³¹⁰ Янчук Ю. *Правове регулювання інформаційних відносин в глобальній мережі Інтернет*. с.116-117

³¹¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації від 8 листопада 2017 р. №797-р

³¹² Урядовий портал. *Уряд затвердив Положення про Міністерство цифрової трансформації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverddiv-polozhennya-pro-ministerstvo-cifrovoyi-transformaciyi> (23.11.2019)

³¹³ Баганець О. *Теоретико-правові передумови розвитку електронного урядування в органах прокуратури України* // Актуальні проблеми правознавства. Випуск 4 (16). 2018. с. 38

просторах Європи”³¹⁴. “Система е-урядування сприяє економії бюджетних коштів на адміністрування, підвищує його якість, (...) забезпечує громадянам прозорий, відкритий доступ до публічної інформації тощо”³¹⁵. Інструменти електронного урядування сприяють кращій якості обслуговування фізичних та юридичних осіб³¹⁶.

Якщо раніше акцентувалася увага на тому, що держава має обслуговувати своїх громадян, то сьогодні мова має йти про формування партнерських відносин між державою і громадянами, про їх спільний внесок і дії щодо вирішення назрілих питань. Електронне урядування - це, по суті, модернізація всієї системи державного управління, яка охоплює як надання якісних послуг для громадян і бізнесу, так і налагодження новітніх комунікативних каналів між владою і громадянським суспільством, реінжиніринг всієї державної служби³¹⁷.

Зразком успішного розвитку галузі е-урядування є Естонія. Про високий рівень довіри до системи електронного урядування свідчить, наприклад, те, що “понад 170 тис. громадян скористалися нею для голосування на парламентських виборах”³¹⁸. Україна співпрацює з Естонією у цьому напрямку, зокрема, нас підтримують фінансово³¹⁹ та технологічно. Восени 2017 року Держагентство з питань електронного урядування отримало естонську розробку – систему X-Road, що робить можливим обмін даними між електронними державними реєстрами різних державних органів у режимі реального часу. Українській версія, розроблена на основі X-Road, отримала назву «Трембіта»³²⁰.

---

³¹⁴ Макія Д. *Довірчі інтернет-послуги*

³¹⁵ *Запровадження електронної взаємодії як необхідна умова розвитку електронного урядування: зарубіжний і вітчизняний досвід* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/498a1b0297a1c4501bc16ca2676828b9.pdf> (30.11.2019)

³¹⁶ Алмаші І. *Права людини в умовах запровадження електронного урядування* // Порівняльно-аналітичн право. №5. 2018. с.61

³¹⁷ Нижній Т. *Перспективи використання світового досвіду електронного урядування в Україні (правовий аспект)* // Київський національний торговельно-економічний університет. 2017. с.37

³¹⁸ Макія Д. *Довірчі інтернет-послуги*

³¹⁹ Починаючи з листопада 2016 р. Естонія інвестувала в програму підтримки електронного уряду для децентралізації в Україні (Egov4Ukraine) 5,7 млн євро (Джерело: Макія Д. *Довірчі інтернет-послуги*)

³²⁰ *В Україні запрацювала система автоматичного обміну даними між держорганами “Трембіта”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/05/22/648010/> (01.12.2019).

Сьогодні в Україні вже добре розвинути система подання е-звітності до Державної фіскальної служби України. “Так, за інформацією офіційного веб-сайту Державної фіскальної служби України більше 90 % платників ПДВ і майже 80 % платників ЄСВ звітують в е-формі, що свідчить про великий успіх і популярність цього проекту”³²¹.

“Впровадження е-урядування в Україні є одним з (...) першочергових пріоритетів реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»”³²². Віце-прем’єр-міністр з питань цифрової трансформації Михайло Федоров восени 2019 року представив портал та додаток «Дія». За допомогою «Дії» планується об’єднати в межах одного ресурсу усі державні послуги, якими користуються громадяни та бізнес. Це допоможе спростити та прискорити їх взаємодію з державою, адже більшість процесів стануть електронними та автоматичними. Окрім того, чиновники більше не зможуть особисто впливати на сферу надання держпослуг³²³. Серед основних напрямів роботи сервісу перелічено введення в Україні SmartID, MobileID, ID-картка з електронним підписом та інше. Усе це передбачає застосування довірчих електронних послуг.

Зокрема, щодо SmartID на веб-сайті «Дія» вказано, що цей спосіб електронної ідентифікації за електронним підписом потрібний для підвищення безпеки користування електронними послугами. Існуюча система є, по-перше, незручною, адже електронний підпис можна отримати лише за особистої присутності, а, по-друге, не забезпечує належний рівень надійності, адже е-підпис часто зберігають на незахищених носіях, зокрема, на флешці або комп’ютері. “Проект розвивається у двох напрямках: 1. Створення хмарного електронного підпису з безпечним доступом до особистого ключа через мобільний застосунок у смартфоні. 2. Біометрична ідентифікація користувача через мобільний застосунок

³²¹ Спасібов Д. *Організаційно-правові особливості запровадження інформаційних систем суб’єктів надання адміністративних послуг* // Державне будівництво. №1/2018. с. 3-4

³²² Макіяні Д. *Довірчі інтернет-послуги*

³²³ Федорів А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/andriy.fedoriv/videos/10156857119188198/> (11.11.2019)

з перевіркою даних у державному демографічному реєстрі”³²⁴.

Щодо MobileID, то “це технологія, яка дозволяє ідентифікувати особу через мобільний телефон для отримання електронних послуг”³²⁵. Дана технологія “(...) забезпечує зберігання особистого ключа на спеціальній захищеній SIM-картці”³²⁶. Процедура оформлення електронного підпису є досить простою та “відбувається на підставі паспорту та ідентифікаційного коду фізичної особи”³²⁷. “MobileID вже реалізували кілька мобільних операторів в Україні, утім вона поки недоступна широкому загалу”³²⁸.

Дещо схожою на MobileID послугою виступає BankID, що “є способом електронної автентифікації громадян за допомогою їхніх даних в банку, де вони обслуговуються. На сьогодні BankID має нижчий рівень довіри серед українського населення, ніж електронний цифровий підпис, та може бути використаний не для всіх видів електронних послуг”³²⁹.

“З 2016 року в Україні розпочато видавання паспортів громадян у формі ID-картки. Проте понад три мільйони з них не містять електронного підпису й по суті лише виконують функцію звичайного паспорта”³³⁰. Передбачається, що новий вид ID-картки буде мати чип із кваліфікованим електронним підписом підвищеного захисту³³¹. Тож у Міністерстві цифрової трансформації України працюють над тим, “щоб ID-картка стала повноцінним засобом електронної ідентифікації й одразу містила електронний підпис громадянина”³³². Тут важливо обрати форму розповсюдження ID-картки серед населення. Досвід

---

³²⁴ Державні послуги онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plan.diia.gov.ua> (05.11.2019) (11.11.2019)

³²⁵ Бутакова Д. *Електронні довірчі послуги в Україні: революційні кроки на шляху до Європи* // Український щорічник з Європейських інтеграційних студій. Випуск 2. 2019. с. 70

³²⁶ Державні послуги онлайн

³²⁷ Бутакова Д. *Електронні довірчі послуги в Україні...* с. 70

³²⁸ Державні послуги онлайн

³²⁹ Бутакова Д. *Електронні довірчі послуги в Україні...* с. 70

³³⁰ Державні послуги онлайн

³³¹ Там само

³³² Там само

фінської системи FINID показує, що дієвим буде використання ID-картки саме як заміни паспорту особи, а не як додаткового необов'язкового ідентифікаційного посвідчення³³³. “(...) другий підхід може стати завадою для розповсюдження технології електронної ідентифікації: фінська система була введена в експлуатацію в 1999-му році, проте станом на 2009 рік показник проникнення сягав лише 5% від населення країни”³³⁴.

Закон України «Про електронні довірчі послуги» може повпливати і на судову реформу в Україні. Такі електронні довірчі послуги як проставлення кваліфікованої електронної позначки часу та реєстрована електронна доставка можуть бути корисними для ефективного використання системи «Електронний суд»³³⁵.

Загалом, проєктів цифрової трансформації може бути безліч. Сюди можна віднести і цифрову медицину – електронна форма медичних карток, уніфікована база даних пацієнта з різних медичних закладів, електронний рецепт; і безготівкову економіку, яка є дієвою для боротьби з тіньовим обігом коштів; і розумні міста, що підвищить якість життя населення³³⁶. Завдяки цьому люди, серед іншого, зможуть отримувати необхідні їм послуги з дому, уникаючи багатогодинних черг. Наприклад, уже існує можливість отримати державну допомогу при народженні дитини онлайн. Потрібно лише заповнити електронну заяву та подати її, ідентифікувавши себе за допомогою електронного підпису. Як бачимо, електронні довірчі послуги є базою для усього цього.

Варто також розуміти і ризики цифровізації суспільства. Серед них можна назвати зростання рівня безробіття внаслідок автоматизації багатьох процесів³³⁷. Однак, в умовах економічного зростання, як наслідку розвитку відкритого

³³³ Потій О., Козлов Ю., Дьяченко І. *Базові принципи електронної ідентифікації. Концепція інфраструктури електронної ідентифікації України* // Прыкладная радиоэлектроника. Том 14, №4. 2015. с. 367

³³⁴ Там само

³³⁵ Макіяв Д. *Довірчі інтернет-послуги*

³³⁶ Чеберяко О. *Діджиталізація у сфері державних фінансів та управління* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2018/31615/ZE_2019_94.pdf?sequence=1&isAllowed=y (12.12.2019)

³³⁷ Там само

інформаційного суспільства, ця загроза не є суттєвою. Навпаки, люди зможуть позбутися рутинної роботи та зайнятися чимось корисним.

Зі слів віце-прем'єра з питань цифрової трансформації Михайла Федорова, в середньому потрібно 15-20 років для того, щоб оцифрувати всі послуги для цілей реалізації проекту «держави у смартфоні». Такою є світова практика. В Україні планують зробити це за 3-5 років³³⁸. Виникає питання чи такі обмеження у часі не вплинуть на якість та безпечність реалізації проекту.

Отже, сфер, що потребують електронних довірчих послуг для своєї модернізації та ефективного функціонування є безліч. Головними для України у контексті співпраці з Європейським Союзом є електронне урядування та електронна комерція. Українські законодавці поступово рухаються у напрямку впровадження належного регулювання цих сфер.

Застосування ЕДП гарантує вищий рівень безпеки та зручності для багатьох процесів. Громадяни України отримують кращий рівень забезпечення їх прав та свобод. Однак, невідомо, які наслідки, окрім очевидних позитивних, може мати всеохоплююча цифровізація суспільних відносин, на яку можна очікувати з огляду на заявлені в Україні, зокрема, Міністерством цифрової трансформації України, цілі. Мова йде про можливі загрози правам людини, як наприклад, маніпулювання персональними даними. Окрім того, Україна поставила перед собою амбітні цілі, однак питання про те, є вони реальними чи декларативними, все ще залишається відкритим.

3.2. Проміжні висновки

В межах третього розділу аналізувався зв'язок між правами людини та електронними довірчими послугами. На прикладі сфер електронної комерції та електронного урядування було виділено низку позитивних моментів для стану

---

³³⁸ Назарова Є. «Держава у смартфоні» і конституційні цифрові права. Що пропонує команда Зеленського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30187139.html> (03.11.2019)

забезпечення прав людини в Україні, які привнесли або можуть привнести в майбутньому електронні довірчі послуги. Також виявлено декілька загроз правам людини та запропоновано способи їх уникнення.

В результаті дослідження сфер ужитку електронних довірчих послуг та змін, які привнесло з собою нове законодавче регулювання, встановлено, що у сфері електронної комерції використання електронних довірчих послуг дозволяє належним чином прирівняти дані правовідносини до традиційних цивільних. Використання електронного підпису надає можливість належної ідентифікації суб'єктів комерційних відносин. Це сприятиме зменшенню тіньового сегменту е-комерції, легалізації відносин між сторонами. За умови ідентифікації сторін з'являється можливість притягнення до відповідальності недобросовісних суб'єктів у разі виникнення спору.

Досліджено також і розвиток сфери електронного урядування, що є одним із пріоритетів для України на найближчі кілька років. З огляду на євроінтеграційний вектор України був проаналізований досвід Фінляндії та Естонії.

Встановлено, що Естонія провела надзвичайно успішну реформу в напрямку встановлення електронної демократії. Завдяки співпраці з естонськими колегами в Україні вже з'явилася надійна система зв'язку різних урядових баз даних у режимі реального часу - «Трембіта». Наступним кроком має стати перейняття досвіду у сфері електронного голосування, електронної поліції і так далі.

Фінський приклад показує, що такі ініціативи, як введення ID-картки, мають відбуватися на загальнодержавному, обов'язковому рівні. Встановлено, що свобода вибору населення переходити чи не переходити на “замінник” паспорту може значно гальмувати процес цифровізації. В Україні вже декілька років замість паперових паспортів зразка 1994 року видають паспорти у формі ID-картки. Влада має мотивувати населення змінити свої старі паспорти на нові. Більше того,

необхідно вдосконалити ID-картку, інтегрувавши до неї кваліфікований електронний підпис. Це зробить її універсальним засобом ідентифікації особи як в офлайн, так і в онлайн середовищі.

Що ж до прогресу України, встановлено, що Державна фіскальна служба України вже декілька років користується електронним цифровим підписом з метою ідентифікації платників податків. Успішною також є наша система публічних закупівель ProZorro. Також є певні досягнення у системі соціальних послуг. Зокрема, можна отримати допомогу при народженні дитини, пройшовши процедуру онлайн-ідентифікації за допомогою електронного підпису. Цей досвід є позитивним, тож інші державні органи повинні орієнтуватися на нього.

Встановлено також напрями, де використання електронних довірчих послуг було б ефективним та бажаним, як-от впровадження цифрової медицини, створення смарт-міст, можливість електронного правосуддя.

Охарактеризовано вплив електронних довірчих послуг на реалізацію та забезпечення прав людини. З однієї сторони, автоматизація процесів та використання безпечних технологій у вигляді електронних довірчих послуг значно пришвидшить отримання адміністративних послуг, знизить корупційні ризики та надасть можливість ефективно співпрацювати із закордонними колегами.

Також виявлено, що розбудова системи електронних довірчих послуг в Україні буде сприяти нашій інтеграції у Євпропейський електронний інформаційний простір. Результатом стануть нові можливості для України, розвиток бізнесу, підвищення прозорості суспільних відносин в межах нашої держави. Усе це буде мати позитивний вплив на реалізацію прав людини в країні, зокрема в соціально-економічній сфері.

З іншої сторони, встановлено, що онлайн-середовище є вразливим до кібератак та несе певні ризики щодо конфіденційності та захисту персональних даних. Тому до процесу цифровізації успільства влада має підходити дуже відповідально.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження правового регулювання електронних довірчих послуг було зроблено такі висновки:

1. Друга половина двадцятого століття відзначається виникненням запиту в трансформації звичного документообігу та переходу до електронного середовища. Така тенденція була притаманна багатьом сферам життєдіяльності суспільства.

2. Галузь електронної комерції стала однією з перших галузей, в якій почали достатньо масово застосовувати електронний підпис.

3. Шлях до ефективної технології був наповнений спробами, помилками та перемогами - від намагання відтворення підпису фізично до реалізації його функцій, як безпечного аналогу підпису на папері, методу шифрування інформації відкритим ключем.

4. Першість в формалізації правової думки щодо регулювання галузі електронного обміну даними отримала Комісія ООН з міжнародного торговельного права, яка відгукнулася на виклик часу щодо необхідності забезпечення визнання юридичної сили за електронними документами та відповідної правової стандартизації.

5. Суттєвим поштовхом розвитку національних законодавств на шляху створення безпечного електронного середовища у цьому напрямку наприкінці ХХ - початку ХІ століть стало розроблення типових законів ЮНСІТРАЛ щодо електронної комерції та електронного підпису, якими було прирівняно статус електронного та паперового документів, встановлено стандарти надійності технології електронного підпису.

6. Україна набуває власний досвід на своєму тернистому шляху до ефективного правового регулювання електронних довірчих послуг, орієнтуючись на підходи Європейського Союзу. Прийняття в 2003 році Закону «Про електронний цифровий підпис» та врегулювання на законодавчому рівні питань

електронного документообігу та електронної комерції, що супроводжувалось недовірою українського суспільства до технологій, не забезпечило широку інтеграцію електронного підпису у суспільні відносини. Зокрема Україна, слідуючи підходам базової для Європи у сфері електронного підпису Директиви 1999/93/ЄС, не передбачала визнання іноземних сертифікатів ключів, що підтверджували б електронні цифрові підписи.

7. Укладення «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» дало поштовх для гармонізації законодавства Україні до права ЄС, результатом чого стало прийняття Закону «Про електронні довірчі послуги», який втілює сучасну правову думку, знімає ряд обмежень, зокрема, стосовно транскордонного надання електронних послуг, містить нові види електронних довірчих послуг.

8. Суттєвий прорив у підвищенні ефективності взаємодії та співпраці між людиною, державою та бізнесом може привнести масове запровадження електронних довірчих послуг, які дозволяють бути безпечним способом переходу від аналогової до цифрової держави.

9. Електронний підпис з використанням технології шифрування інформації відкритим ключем забезпечує дотримання функцій підпису – підтвердження оригінальності, забезпечення цілісності, аутентифікація підписувача та інші, є безпечним та дозволяє відслідковувати будь-які зміни електронних даних. При цьому найвищий рівень надійності, відповідно до українського законодавства, забезпечує кваліфікований електронний підпис, що підтверджується кваліфікованим сертифікатом електронного підпису.

10. Використання електронного підпису надає можливість належної ідентифікації суб'єктів комерційних відносин, що стало підґрунтям прирівняти правовідносини при використанні електронних довірчих послуг у сфері електронної комерції до традиційних цивільних правовідносин.

11. Використання електронних довірчих послуг сприяє зменшенню тіньового сегменту е-комерції, легалізації відносин між сторонами, ефективності правозастовувальної діяльності щодо притягнення до відповідальності недобросовісних суб'єктів. Водночас Онлайн-середовище є вразливим до кібератак та несе певні ризики щодо конфіденційності та захисту персональних даних. Тому до процесу цифровізації суспільства влада має підходити дуже відповідально.

12. З урахуванням досвіду Фінляндії, в частині введення ID-картки, та Естонії, в частині реформи в напрямку встановлення електронної демократії, а також аналізу євроінтеграційних процесів, виявлено, що одним із пріоритетів для України на найближчі кілька років може стати сфера електронного урядування. Першим здобутком України у співпраці з естонськими партнерами є система зв'язку урядових баз даних у режимі реального часу - «Трембіта». Наступним кроком має стати перейняття досвіду у сфері електронного голосування, електронної поліції.

13. На базі Фінського досвіду виявлені елементи успішної стратегії в запровадженні засобів ідентифікації особи як в офлайн, так і в онлайн середовищі.

14. Україна отримала позитивний досвід при реалізації електронного цифрового підпису з метою ідентифікації платників податків, системи публічних закупівель ProZorro, електронних сервісів при наданні соціальних послуг.

15. Використання електронних довірчих послуг може бути досить ефективним та бажаним, у сфері цифрової медицини, створення смарт-міст, електронного правосуддя.

16. Електронні довірчі послуги мають значний вплив на реалізацію та забезпечення прав людини. З однієї сторони, автоматизація процесів та використання безпечних технологій у вигляді електронних довірчих послуг значно пришвидшить отримання адміністративних послуг, знизить корупційні ризики та надасть можливість ефективно співпрацювати із закордонними колегами.

17. Розбудова системи електронних довірчих послуг в Україні буде сприяти нашій інтеграції у Європейський електронний інформаційний простір. Результатом стануть нові можливості для України, розвиток бізнесу, підвищення прозорості суспільних відносин в межах нашої держави. Усе це буде мати позитивний вплив на реалізацію прав людини в країні, зокрема в соціально-економічній сфері.

18. Нерозривний зв'язок прав людини з інститутом електронних довірчих послуг вимагає аналізу та пошуку переваг та недоліків використання таких послуг, а також ідентифікації загроз ефективній реалізації людиною своїх прав. Здійснений аналіз, на прикладі сфер електронної комерції та електронного урядування, дозволив виділити низку позитивних моментів для стану забезпечення прав людини в Україні, які привнесли або можуть привнести в майбутньому електронні довірчі послуги, виявити декілька загроз правам людини. Результати цього дослідження викристалізувались у пропозиціях щодо способів уникнення таких загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Міжнародно-правові акти:

1. Регламент (ЄС) №910/2014 Європейського парламенту та Ради від 23 липня 2014 року про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС // Офіційний вісник Європейського Союзу. L257/73. 28.8.2014
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. // Офіц. вісн. України. № 75. 2014
3. Regulation (EU) №910/2014 of the European Parliament and of the Council of 23 July 2014 on electronic identification and trust services for electronic transactions in the internal market and repealing Directive 1999/93/EC
4. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment, 1996
5. UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures with Guide to Enactment, 2001

Національне законодавства:

6. Господарський процесуальний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №6, ст.56, Редакція від 16.11.2019.
7. Закон України “Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, №30, ст.258, Редакція від 07.11.2018
8. Закон України “Про електронний цифровий підпис”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №36, ст.276, Втрата чинності від 07.11.2018

9. Закон України “Про електронні довірчі послуги”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, №45, ст.400, Редакція від 05.10.2017
10. Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №36, ст.275, Редакція від 07.11.2018
11. Закон України “Про електронну комерцію”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №45, ст.410, Редакція від 16.07.2019
12. Закон України “Про захист персональних даних”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010, №34, ст.481, Редакція від 21.12.2019
13. Закон України “Про інформацію”, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №48, ст.650, Редакція від 21.12.2019
14. Закон України “Про ліцензування видів господарської діяльності”, Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №23, ст.158, Редакція від 18.12.2019
15. Наказ Міністерства Юстиції України Про затвердження Порядку ведення Довірчого списку від 29.10.2018 №3373/5
16. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження вимог у сфері електронних довірчих послуг та Порядку перевірки дотримання вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг від 7 листопада 2018 р. №992
17. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження обов’язкових вимог до Довірчого списку від 26 вересня 2018 року №775
18. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Положення про інтегровану систему електронної ідентифікації від 19 червня 2019 року №546
19. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку взаємного визнання українських та іноземних сертифікатів відкритих ключів, електронних підписів, а також використання інформаційно-телекомунікаційної системи центрального засвідчувального органу для

забезпечення визнання в Україні електронних довірчих послуг, іноземних сертифікатів відкритих ключів, що використовуються під час надання юридично значущих електронних послуг у процесі взаємодії між суб'єктами різних держав від 23 січня 2019 року №60

20. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку проведення процедури оцінки відповідності у сфері електронних довірчих послуг від 18 грудня 2018 року №1215
21. Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України Про затвердження Положення про особливості укладення договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів від 27.10.2011 №673
22. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації від 8 листопада 2017 р. №797-р
23. Цивільний кодекс України, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№40-44, ст.356, Редакція від 28.11.2019

Наукова література:

24. Алмаші І. *Права людини в умовах запровадження електронного урядування* // Порівняльно-аналітичне право. №5. 2018
25. Баганець О. *Теоретико-правові передумови розвитку електронного урядування в органах прокуратури України* // Актуальні проблеми правознавства. Випуск 4 (16). 2018
26. Батоврин К., Гуляев Ю., Олейников А. *Обеспечение интероперабельности – основная тенденция в развитии открытых систем* // Информационные технологии и вычислительные системы. №5. 2009
27. Бачинський Т. *Основи ІТ-права*. Априорі, 2016

28. Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність державного регулювання електронних довірчих послуг: способи імплементації* // Visegrad journal of human rights. №6. 2017
29. Білоцерківець Н. *Технологічна нейтральність та заборона дискримінації як ключові принципи державного регулювання електронних довірчих послуг: поняття та ознаки* // Підприємництво, господарство і право. №1. 2018
30. Бондарчук *Електронний цифровий підпис – європейський курс України* // Бюлетень Міністерства юстиції України. №1. 2015
31. Брижко В. *Домінанта праворозуміння та основ понятійно-категоріального апарату інформаційного права* // Інформація і право. №3 (3). 2011
32. Брошеван Є., Потій О. *Особливості реалізації Edelivery в контексті електронних довірчих послуг. Досвід Євросоюзу* // Радіотехніка. №193. 2018
33. Бутакова Д. *Електронні довірчі послуги в Україні: революційні кроки на шляху до Європи* // Український щорічник з Європейських інтеграційних студій. Випуск 2. 2019
34. Васильєв С. *Принципи права у системі джерел цивільного процесуального права України* // Університетські наукові записки. №1(45). 2013
35. Голіна О. *До питання про поняття довірчих електронних послуг та їх договірного забезпечення* // Підприємництво, господарство і право. №5. 2018
36. Гречко А., Мелащенко А., Таран С. *Електронні довірчі послуги – основа бізнес-довіри* // Наукові записки НаУКМА. Комп'ютерні науки. Том 1. 2018
37. Гришук О. *Принципи права: філософсько-правовий вимір* // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 61. 2015
38. Забара І. *Правові аспекти співробітництва України з Європейським Союзом у розвитку інформаційного суспільства* // Журнал європейського і порівняльного права. Вип.3. 2016

39. Золотар О. *Правові основи інформаційної безпеки людини*. Національний юридичний університет імені Ярослава Мужрого. 2018
40. Катинська Л. *Питання відповідності Закону України «Про електронну комерцію» європейському законодавству* // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 35. Частина II. Том 1. 2015
41. Козлов Ю., Черніков Д. *Пропозиція до розробки державної політики електронної ідентичності в Україні*. Європейський інформаційно-дослідницький центр
42. Костенко О. *Електронний підпис та електронні довірчі послуги в законодавстві Сполучених Штатів Америки* // Інформація і право. №3(26)/2018
43. Костенко О. *Правове регулювання транскордонного визнання сертифікатів електронних довірчих підписів та електронних довірчих послуг у міжнародному законодавстві* // Науковий вісник публічного та приватного права. Випуск 4, том 2.2018
44. Костенко О. *Проблеми правового регулювання визнання іноземних електронних довірчих послуг в Україні* // Вчені записки ТНУ імені Вернадського. Серія: юридичні науки. Том29(68). №4. 2018
45. Костенко О. *Сучасна правова модель суспільних відносин сфери електронних довірчих послуг в Україні* // International Journal of Innovative Technologies in Social Science. №2(14). 2019
46. Костенко О. *Шляхи розвитку правового регулювання електронних довірчих послуг у міжнародних актах UNCITRAL* // Часопис цивілістики. Випуск 31
47. Лаба О., Крошняк Н. *Новації Закону України “Про електронні довірчі послуги”* // Інформація, комунікація суспільство 2018. Матеріали 7-ї Міжнародної наукової конференції ІКС-2018
48. Марченко В. *Правові засади державного контролю у сфері електронного цифрового підпису* // Порівняльно-аналітичне право. №4. 2017

49. Миськевич Т. *Інтеграція України в цифровий економічний простір ЄС* // Громадська думка про правотворення. Інформаційно-аналітичний бюлетень на базі оперативних матеріалів. №20-21 (164-165). Грудень 2018
50. Нижній Т. *Перспективи використання світового досвіду електронного урядування в Україні (правовий аспект)* // Київський національний торговельно-економічний університет. 2017
51. Обуховська Т. *Нормативно-правове забезпечення обробки та циркуляції персональних даних* // Вісник Національної академії державного управління
52. Олексюк Л. *Законодавче регулювання ідентифікації фізичних та юридичних осіб в електронних урядуванні, демократії та комерції* // Державне управління: удосконалення та розвиток. №4. 2017
53. Спасібов Д. *Організаційно-правові особливості запровадження інформаційних систем суб'єктів надання адміністративних послуг* // Державне будівництво. №1/2018
54. Потій О., Козлов Ю., Дьяченко І. *Базові принципи електронної ідентифікації. Концепція інфраструктури електронної ідентифікації України* // Прикладная радиоэлектроника. Том 14, №4. 2015
55. Яворська О. *ІТ Право*. Левада, 2017
56. Янчук Ю. *Правове регулювання інформаційних відносин в глобальній мережі Інтернет*. Національний університет біоресурсів і природокористування. 2019
57. Diffie W., Hellman M.E. *New Directions in Cryptography* // IEEE Transactions on Information Theory vol.it-22, №.6. 1976
58. Kulehile M. R. *An analysis of the regulatory principles of functional equivalence and technology neutrality in the context of electronic signatures in the formation of electronic transactions in Lesotho and the SADC region*. University of Cape Town, 2017

59. Mason S. *Electronic Signatures*. Observing Law - IALS Open Book Service for Law, 2016
60. Murray A. *Information Technology Law*. Oxford University Press, 2016
61. Perillo J. M. *The Statute of Frauds in the Light of the Functions and Dysfunctions of form*. Fordham University School of Law, 1974
62. Shneide G. *Electronic Commerce*. Course Technology, 2011

Електронні ресурси:

63. Алієв Т. *Кому довірити електронні послуги: «7 хвилин» з Тимуром Алієвим* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.dtkr.ua/debet-kredit/partner-news/53893>
64. *В Україні запрацювала система автоматичного обміну даними між держорганами “Трембіта”* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2019/05/22/648010/>
65. Гармонізація цифрових ринків з ЄС та країнами СхП [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cid.center/projects/citizenengagementproject/>
66. Гегедош К. *Передумови становлення інтерактивно-інформаційного транскордонного співробітництва в системі міжнародної цифрової інтеграції* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.msu.edu.ua:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/2192/19-14-17.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
67. Державні послуги онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://plan.diia.gov.ua>
68. Довірчий список [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://czo.gov.ua/trustedlist>
69. Електронні документи та електронний документообіг як складова системи електронного документообігу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rszp.gov.ua/wp-content/uploads/2019/02/Стаття-Електронні->

[документи-та-електронний-документообіг-як-складова-системи-електронного-документообігу-в-Україні.pdf](#)

70. Електронний документообіг: можливості та переваги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://intelserv.net.ua/news/material/id/529>
71. Желіховський В. *Правові засади електронної комерції*. Київський національний університет внутрішніх справ, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://revolution.allbest.ru/law/00457608_0.html#text
72. *Запровадження електронної взаємодії як необхідна умова розвитку електронного урядування: зарубіжний і вітчизняний досвід* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/498a1b0297a1c4501bc16ca2676828b9.pdf>
73. Макіяні Д. *Довірчі інтернет-послуги* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/dovirchi-internetposlugi.html>
74. Мельник О. *Електронна комерція як складова частина електронного бізнесу* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/melnik-ov-elektronna-komertsiya-yak-skladova-chastina-elektronnogo-biznesu/>
75. *Мережевий нейтралітет* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Мережевий_нейтралітет
76. Назарова Є. «Держава у смартфоні» і конституційні цифрові права. Що пропонує команда Зеленського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30187139.html>
77. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про електронні довірчі послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwi-4enogvTIAhXB-ioKHSvJCxYQFjAAegQIAhAC&url=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua%2Fpls%2Fzweb2%2Fwebproc34%3Fid%3D>

[%26pf3511%3D59139%26pf35401%3D388297&usg=AOvVaw3YzmanmZPuE3luoD7lf9ti](http://www.ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Yefremova/2_2.pdf)

78. *Правове регулювання електронного цифрового підпису в Україні: стан і перспективи* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Yefremova/2_2.pdf
79. Соловійова Т. *Електронна ідентифікація захистить персональні дані українців* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA011004
80. Україна і Євросоюз підписали угоду щодо електронного урядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2600622-ukraina-i-evrosouz-pidpisali-ugodu-sodo-elektronnogo-uraduvanna.html>
81. Урядовий портал. *Уряд затвердив Положення про Міністерство цифрової трансформації* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-polozhennya-pro-ministerstvo-cifrovoyi-transformaciyi>
82. Федорів А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/andriy.fedoriv/videos/10156857119188198/>
83. *Хакерські атаки на Україну (2017)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Хакерські_атаки_на_Україну_\(2017\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Хакерські_атаки_на_Україну_(2017)) (20.12.2019)
84. Чеберяко О. *Діджиталізація у сфері державних фінансів та управління* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2018/31615/ZE_2019_94.pdf?sequence=1&isAllowed=y
85. European Commission Press release. *Electronic signatures: legally recognised but cross-border take-up too slow, says Commission* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_06_325

86. Genesis 24 verses 2-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Genesis+24%3A2-3&version=NIV>
87. Gregory J. *Technology Neutrality and the Canadian Uniform Acts* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lexum.com/conf/conf2002/actes/gregory.pdf>
88. Key (cryptography) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [https://en.wikipedia.org/wiki/Key_\(cryptography\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Key_(cryptography))
89. Oxfors Learner's Dictionaries: trust [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/trust_1?q=trust
90. ProZorro [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ProZorro>
91. Rivest R., Shamir A., Adleman L. *A Method for Obtaining Digital Signatures and Public-Key Cryptosystems* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://people.csail.mit.edu/rivest/Rsapaper.pdf>
92. Storme M. *Good Faith and the Contents of Contracts in European Private Law* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ejcl.org/71/art71-1.pdf>